

Vlaanderen
verbeelding werkt

LEREND NETWERK LANDBOUWBEGELEIDING

7 mei 2026

Colofon

Opdracht

Lerend netwerk landbouwbegeleiding
Adviesnota

Opdrachtgever

Vlaamse Landmaatschappij
VLM Centrale Directie
Koning Albert II-laan 15
1210 Sint-Joost-ten-Node

Opdrachthouder

Antea Belgium nv
Roderveldlaan 1
2600 Antwerpen
T: +32(0)3 221 55 00
www.anteagroup.be
BTW: BE 414.321.939
RPR Antwerpen 0414.321.939
IBAN: BE81 4062 0904 6124
BIC: KREDBEBB
Antea Group is gecertificeerd volgens ISO9001

Identificatienummer

488421

Projectmedewerkers/auteurs

Anton De Boeck, Advisor, coördinator lerend netwerk
Olivier Heylen, principal advisor, expert
Dominique Cornelissen, senior advisor, project manager

© Antea Group 2026

Zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van Antea Group mag geen enkel onderdeel of uittreksel uit deze tekst worden weergegeven of in een elektronische databank worden gevoegd, noch gefotokopieerd of op een andere manier vermenigvuldigd. Het is de eindgebruiker niet toegestaan beperkte verwijzingen op te nemen naar een deel of delen van deze publicatie, die aanleiding zouden kunnen geven tot een onjuiste interpretatie door derden. Het auteursrecht en het databankrecht op dit rapport en onderdelen daarvan berust bij Antea Belgium NV.

Aansprakelijkheid

Het rapport dat door Antea Group is verstrekt, bevat informatie, analyses en aanbevelingen die zijn opgesteld met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en professionaliteit. Antea Group streeft ernaar om nauwkeurige, actuele en relevante informatie te verstrekken aan haar partners en benadrukt dat het rapport alleen bedoeld is voor het projectdoel. Antea Group is niet verantwoordelijk voor verdere interpretatie of onoordeelkundige toepassing of gebruik van voorliggend document. Dit rapport is gebaseerd op de beste kennis en inzichten van de auteurs op het moment van publicatie. Hoewel er alles aan is gedaan om de nauwkeurigheid en volledigheid van de verstrekte informatie te waarborgen, kunnen de auteurs niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele fouten, omissies of onvolkomenheden in dit rapport die uit deze informatie zouden voortkomen.

Datum

718 augustus 2026

Status/ revisie

V6

Vrijgave

Dominique Cornelissen

Inhoud

0	MANAGEMENTSAMENVATTING	2
1	INLEIDING EN LEESWIJZER	4
1.1	Context: het Water+Land+Schap (WLS) programma	4
1.2	Doel van de opdracht	4
1.2.1	Evaluatie van en advisering voor het landbouwbegeleidingsproces	5
1.2.2	Evaluatie van en advisering voor het instrumentarium voor WLS	5
1.2.3	Evaluatie van en advisering voor het Lerend Netwerk van landbouwbegeleiders	5
1.3	Leeswijzer	6
2	METHODIEK: INFORVERZAMELING EN ANALYSE	7
2.1	Spoor 1 – Coördinatie en opvolging van de begeleidingstrajecten	7
2.1.1	Vergaderverslagen	7
2.1.2	Prestatiestaten	7
2.1.3	Rapporteringsmatrices	7
2.2	Spoor 2 – Lerend Netwerk voor kennisdeling en reflectie	8
3	RESULTATEN	9
3.1	Rol van de landbouwbegeleider	9
3.1.1	Proces van landbouwbegeleiding en samenwerking met de coalitie	9
3.1.2	Kwaliteiten van een landbouwbegeleider	11
3.2	Het instrumentarium	14
3.2.1	Beschikbaar vs. onderzocht instrumentarium	14
3.2.2	De gedragenheid van de onderzochte maatregelen	16
3.2.3	Resultaten per doelcluster	17
3.3	Lerend Netwerk	22
4	BELEIDSADVIEZEN	23
4.1	A – De rol van de landbouwbegeleider	23
4.1.1	Inleidend: essentiële positie van de landbouwbegeleider in het landbouwbeleid	23
4.1.2	De randvoorwaarden voor landbouwbegeleiding	24
4.2	B – Maatregelen en instrumentarium	28
4.2.1	Inleidend: instrumenten vormgeven volgens de gedragenheid van de maatregelen	29
4.2.2	Beleidsprincipes om met het vernieuwd instrumentarium op in te zetten	30
4.2.3	Aanbevelingen voor individuele maatregelen per doelcluster	40
4.3	C – Lerend Netwerk	46
4.3.1	Spoor 1 – Integrale coördinatie van landbouwbegeleiding	46
4.3.2	Spoor 2 – Lerend Netwerk voor kennisdeling	48
5	CONCLUSIE: DOORKIJK BELEIDSADVIEZEN	51
5.1	Conclusies voor het beleid rond de rol van de landbouwbegeleider	51
5.1.1	Het belang van langdurige, verpersoonlijkte en onafhankelijke begeleiding	51
5.1.2	Nood tot afweging van de effectiviteit van de begeleiding	51
5.2	Conclusies voor het beleid rond het instrumentarium	52
6	BIJLAGEN	53

0

MANAGEMENTSAMENVATTING

Context en doelstelling

Binnen het programma **Water+Land+Schap (WLS)**, dat sinds 2017 streeft naar integrale oplossingen voor waterproblematiek in landelijke gebieden, is de betrokkenheid van landbouwers cruciaal. Om de landbouwpijler binnen WLS te versterken, zijn in 2024 **21 landbouwbegeleidingstrajecten** gestart. Deze adviesnota evalueert dit proces en formuleert aanbevelingen voor de structurele inzet van landbouwbegeleiding en de optimalisatie van het instrumentarium voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB 2028 – 2034).

De opdracht focust op drie vragen:

- Hoe kan landbouwbegeleiding structureel worden ingebed in gebiedsgerichte werking?
- Hoe kan het beschikbare instrumentarium (BO, ER, AMKM, VLIF-NPI, WLS-vergoedingen...) worden geoptimaliseerd?
- Welke meerwaarde en ontwerpprincipes zijn nodig voor een duurzaam Lerend Netwerk?

Belangrijkste bevindingen uit de praktijk

De rol van de landbouwbegeleider

Uit alle trajecten blijkt dat de landbouwbegeleider een essentiële schakel is om landbouwers te betrekken in gebiedsgerichte projecten. Een effectieve begeleider:

- bouwt vertrouwen op en spreekt de taal van de landbouwer;
- beschikt over gebiedskennis en inzicht in landbouwtechniek, bedrijfsvoering en regelgeving;
- opereert onafhankelijk van controlerende of beleidsmakende instanties;
- is betrokken bij de opmaak en de opstart van gebiedsgerichte projecten;
- vertaalt (WLS-)gebiedsdoelstellingen naar concrete bedrijfsdoelen;
- fungeert als vast aanspreekpunt en partner in een langdurig proces.

De projectmatige invulling binnen deze landbouwbegeleidingstrajecten bleek echter te beperkt in tijd (± 30 mandagen/traject, 1,5 jaar looptijd). Voor echte gedragsverandering, vertrouwensopbouw en maatwerk, en voor een voldoende betrokkenheid bij het gebiedsgerichte project, is structurele, meerjarige begeleiding noodzakelijk.

Draagvlak en onderzoek van instrumentarium

Uit gesprekken met 148 landbouwers werden ca. 40 maatregelen in 120 instrumenten onderzocht. Het draagvlak verschilt per type maatregel:

- **Hoog draagvlak:** Maatregelen die direct bijdragen aan de bodemkwaliteit (zoals niet-kerende bodembewerking en koolstofopbouw) worden positief onthaald.
- **Voorwaardelijk draagvlak:** Technische ingrepen zoals peilgestuurde drainage of erosiedammen vereisen intensieve technische ondersteuning en gebiedsgerichte planning. Ook nodige vergunningen (bv. poelen) of onduidelijk wettelijk kader (bv. boerderijcompostering) kunnen voorwaardelijkheid versterken.
- **Laag draagvlak:** Maatregelen zoals bufferstroken en specifieke biodiversiteitsacties ervaren meer weerstand door gevreesd rendementsverlies; hier zijn meer flexibiliteit en hogere vergoedingen noodzakelijk.

In bijna alle gevallen bepalen praktische uitvoerbaarheid, (on)zekerheid, administratieve last, investeringskost, ruimteverlies, beheer na aanleg en gebrek aan ontzorging de bereidheid van landbouwers.

Lerend Netwerk

Het Lerend Netwerk wordt breed gewaardeerd als plek om:

- ruwe praktijkkennis uit te wisselen;
- knelpunten zichtbaar te maken voor beleid;
- gezamenlijke inzichten te ontwikkelen die individuele trajecten overstijgen.

[illegible]

1 INLEIDING EN LEESWIJZER

1.1 Context: het Water+Land+Schap (WLS) programma

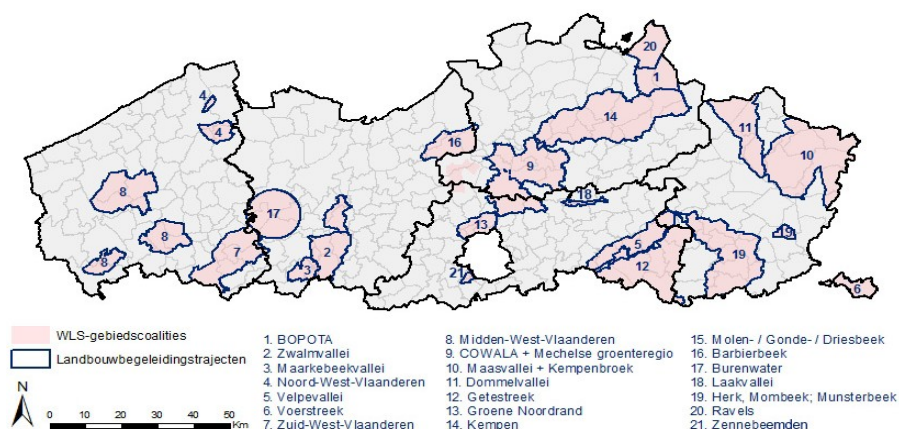
In 2017 werd het programma **Water+Land+Schap** (WLS) gelanceerd, met als doel om **watergebonden problemen in landelijke gebieden** geïntegreerd op te lossen, in nauwe samenwerking met de gebruikers van het gebied zoals landbouwers en bedrijven, bewoners en landschapsbeheerders. De beoogde output van het programma is een sterkere landbouw, een duurzame waterbeheer, een goede waterkwaliteit, een opvang van teveel aan water en een robuuster landschap in het gebied.¹

Sinds de opstart in 2017 zijn **33 WLS-coalities** verspreid over Vlaanderen actief; 33 landelijke gebieden waarvoor gebiedsspecifieke doelstellingen geformuleerd zijn door de coalitiepartners (provincie, gemeentebesturen, regionale landschappen, belangenverenigingen zoals Natuurpunt of Boerenbond, ...). De integrale gebiedsdoelstellingen omvatten naast o.m. **wettelijke doelstellingen** (reductiedoelstellingen uit de EU KRLW, doelstellingen uit het MAP, natuurdoelstellingen, waterveiligheid, enz.) ook de vooropgestelde **visie vanuit de coalitie** voor het gebied m.b.t. waterbeheer, droogtweerstand, bodemkwaliteit, erosiebescherming, economische doorrekening en optimalisatie van instrumenten.

Deze coalities gaan zowel rond de tafel als op het terrein aan de slag en stellen samen met de lokale actoren hun plannen op. Naast de actieve bedrijven, burgers of organisaties, proberen de coalities ook zoveel mogelijk landbouwers in hun gebieden te betrekken en hen ertoe aan te zetten om samen maatregelen te nemen ter realisatie van hun WLS-project die bovendien een meerwaarde kunnen zijn voor de landbouwer. Dit vraagt vaak specifieke landbouwkennis en ervaring met begeleiding.

1.2 Doel van de opdracht

De ambitie is om de landbouwpijler binnen WLS verder te ontwikkelen, aan de hand van praktijkervaring in de coalitiegebieden. Hiervoor zijn in 2024 een reeks **landbouwbegeleidingstrajecten** gestart; gebiedsspecifiek onderzoek om, veelal door persoonlijke begeleiding van landbouwers in het gebied, de landbouwbedrijfsvoering af te stemmen op de omgevingsdoelstellingen van het WLS-programma. Elk begeleidingstraject wordt getrokken door een **landbouwbegeleider**, die coalitie en landbouwer samenbrengt om maatregelen te nemen die de vooropgestelde doelstellingen realiseren. De landbouwbegeleiders dienen zowel bestaande (NPI, PDPO, BO, ...) als de binnen WLS voorgestelde vrijwillige instrumenten beter ingang te laten vinden bij de landbouwers. Binnen deze opdracht zijn 28 coalitiegebieden vervat in **21 begeleidingstrajecten**. Deze worden door de coördinatoren (Antea Group, Vlaamse Landmaatschappij, Agentschap Landbouw en Zeevisserij) opgevolgd en gecoördineerd, zowel inhoudelijk als procesmatig. Daarnaast werd een Lerend Netwerk Landbouwbegeleiding opgestart om elk van deze landbouwbegeleiders elkaar en het beleid te laten informeren.

Figuur 1 Overzicht van de landbouwbegeleidingstrajecten binnen voorliggende opdracht

¹ [Water-Land-Schap | Vlaamse Landmaatschappij](#)

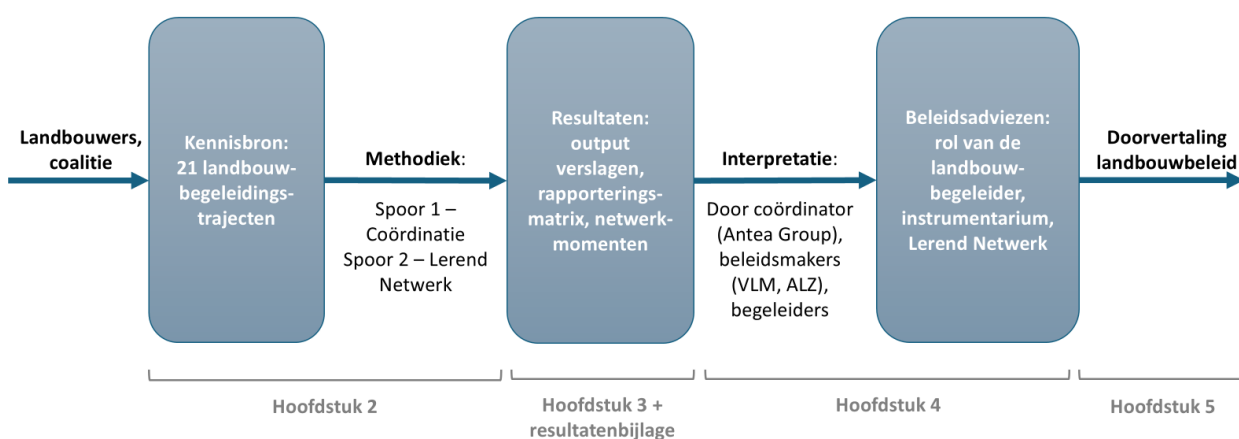
1.3 Leeswijzer

Om de input van landbouwbegeleiders (en dus landbouwers) op te volgen en te analyseren in functie van de beleidsadviezen werden twee informatiesporen opgezet: enerzijds de coördinatie en opvolging van de trajecten, en anderzijds de opzet van een Lerend Netwerk van landbouwbegeleiders. De methodiek van kennisverzameling en -verwerking binnen beide sporen is toegelicht in **hoofdstuk 2**.

De verwerking van de input in beide sporen heeft veel – vnl. kwalitatieve – resultaten opgeleverd. Deze zijn uitgebreid gebundeld in een **resultatenbijlage**, en in beknoptere vorm samengevat in **hoofdstuk 3**. Deze resultaten moeten gezien worden in hun context, nl. als de output van 21 verschillende landbouwbegeleiders, die elk hun eigen onderzoeksfocus en hun eigen werkwijze hebben binnen hun begeleidingstraject, en die elk op hun manier hebben bijgedragen aan de kennisopbouw op de netwerkmomenten. Dit heeft tot gevolg dat de resultaten vnl. bestaan uit individuele getuigenissen van landbouwers of van begeleiders zelf, die dienen als praktijkvoorbeeld om een knelpunt of advies te illustreren. Daarnaast zijn aan de hand van de rapporteringsmatrix ook op meer gestandaardiseerde, kwantitatieve wijze resultaten verzameld, met als doel meer algemene tendensen bloot te leggen (bv. welke maatregelen populair zijn en waarom). Hierbij is echter het risico op verlies aan nuance of gevals specifieke onderbouwingen groot, aangezien er vaak meerdere onderliggende verklaringen zijn.

Hoofdstuk 4 omvat de kern van de onderzoeksopdracht, nl. de beleidsadviezen m.b.t. de rol van de landbouwbegeleider en optimalisatie van het instrumentarium. Ook deze adviezen moeten in hun context worden gelezen; ze zijn vormgegeven door de resultaten die zijn aangeleverd door de landbouwbegeleiders, maar mede geïnterpreteerd door én voor de beleidsmakers die deze adviezen zullen hanteren in de doorvertaling naar het (landbouw)beleid.

Die doorvertaling van de adviezen en het verdere vervolgtraject volgens uit deze opdracht zijn beknopt toegelicht in **hoofdstuk 5**.

2

Binnen deze opdracht werd de landbouwbegeleiding verzorgd op **projectbasis**, en dus volgens een vooraf bepaalde tijds-, en kostenbesteding, door begeleiders bij (juridisch) **externe kenniscentra** (BNVL, praktijkcentra). Daarbij waren er eigenlijk **twee opdrachtgevers**: de coalities om de inhoudelijke uitwerking te bepalen en op te volgen, en de VLM om vnl. administratief aan te rapporteren i.f.v. financiering.

De werking van de landbouwbegeleiders en de trajecten die zij met landbouwers belopen vormt de input voor de beleidsadviezen van deze opdracht. Om die input op te volgen en te analyseren in functie van de beleidsadviezen werden twee informatiesporen opgezet.

2.1 Spoor 1 – Coördinatie en opvolging van de begeleidingstrajecten

Spoor 1 zet in op de coördinatie en opvolging van de voortgang en inhoud van de begeleidingstrajecten via een **gedeelde mappenstructuur**. Hierbij wordt van de landbouwbegeleider verwacht dat hij/zij alle informatie uit het begeleidingstraject verzamelt in:

2.1.1 Vergaderverslagen

Een map van de **overlegmomenten** met de landbouwer en de coalitieleden, alsook de **vergadersverslagen** hiervan. Voor belangrijke verslagen is een template aangeleverd, zodat verschillende trajecten met elkaar kunnen worden **vergeleken** en zo patronen of wederkerende elementen kunnen worden gezocht die in de verschillende trajecten voorkomen. De vergadersverslagen vormen daarnaast vooral ook een bron van **ondersteunende informatie** rond het begeleidingstraject die niet noodzakelijk uit de rapporteringsmatrix of de netwerkmomenten naar voren komt (zie verder). Verder is ook een logboek van de **datum en deelnemers** van elk overleg toegevoegd als onderdeel van de rapporteringsmatrix (zie verder).

2.1.2 Prestatiestaten

Een regelmatige update van het plan van aanpak, in de vorm van een **prestatiestaat**, waarbij de vooraf opgestelde processtappen worden afgevinkt (wanneer uitgevoerd) en toegelicht.

2.1.3 Rapporteringsmatrices

De ‘**rapporteringsmatrix**’, die alle info omvat met betrekking tot de maatregelen die de begeleider met de landbouwers binnen het coalitiegebied heeft besproken. Hiervoor is een uitgebreide invultemplate aangeleverd om op gestandaardiseerde wijze te werk te kunnen gaan. Er zijn 4 invulbladen voorzien:

- **Proces:** een logboek als overzicht van al het overleg dat i.f.v. de begeleidingsopdracht heeft plaatsgevonden (met datum, deelnemers, type overleg, doel overleg, afspraken/acties).
- **Landbouwers:** een oplijsting van de basisgegevens per geraadpleegd landbouwbedrijf en vooral het overzicht van voorgestelde terreinmaatregelen en de houding van de landbouwer hiertegenover (wel/geen interesse, voor- en nadelen, implementeerbaarheid in het bedrijf, ...). Dit tabblad is dus een weergave van de info en houding van betrokken **landbouwers**.
- **Maatregelen:** een oplijsting van de door de landbouwbegeleider onderzochte maatregelen en zijn/haar algemene conclusies hierrond (positieve en negatieve elementen, bijkomende opmerkingen). Dit tabblad is dus een weergave van de bevindingen van de **begeleiders**; in veel gevallen is dit een samenvatting van de info uit het tabblad 'landbouwers', maar niet elke begeleider heeft met landbouwers gesproken om maatregelen te onderzoeken.
- **Evaluatie:** een tabblad waar de begeleiders de kans krijgen om de coördinatieopdracht en het Lerend Netwerk te evalueren (positieve als negatieve aspecten benoemen) en suggesties of ideeën voor deze of volgende landbouwbegeleidingsopdrachten te formuleren.

2.2 Spoor 2 – Lerend Netwerk voor kennisdeling en reflectie

Spoor 2 zet in op **kennisdeling en reflectie** via een lerend netwerk onder de landbouwbegeleiders. Er zijn **6 momenten** voorzien waarbij alle aangestelde landbouwbegeleiders uitgenodigd zijn om de stand van zaken van het coördinatietraject op te volgen, en vooral om ervaringen te delen en vragen m.b.t. de voortgang van hun traject te stellen en te beantwoorden.

Het Lerend Netwerk met de landbouwbegeleiders en de coördinatie van de begeleidingstrajecten die ze uitvoeren is opgebouwd rond enkele **centrale vraagstellingen**. Deze vragen hebben betrekking op de selectie en benadering van landbouwers, de selectie en presentatie van maatregelen, en de verdere kennisontwikkeling en samenwerking tussen landbouw en planning.

Tabel 1 - Overzicht netwerkmomenten van het Lerend Netwerk Landbouwbegeleiding

N r . u m	D	Inhoud
N 0 M 4 1 / 0 7 / 2 0 2 4		- Bespreking praktische uitrol van het coördinatietraject en het Lerend Netwerk en afspraken tussen de opdrachtgevers en netwerkcoördinator. - Eerste inhoudelijke verkenning van de belangrijkste thema's en focuspunten voor de opdracht a.d.h.v. Mentimeter bevraging. - Slechts 4 landbouwbegeleiders aanwezig, gezien de meeste begeleidingstrajecten nog opgestart moesten worden in samenspraak met VLM. - Het verslag van dit netwerkmoment is toegevoegd aan de bijlagen.
N 0 M 3 2 / 1 2 / 2 0 2 4		- Eerste netwerkmoment met vertegenwoordiging van alle begeleidingstrajecten en inhoudelijke structuur zoals afgesproken op NM1. - Kernvraag: hoe succesvol landbouwbegeleiding op langere termijn voorzien? - Bijkomende deelvragen: Lerende startverslagen iets rond het praktische opzet van de begeleidingstrajecten? Welke oplossingen worden in het netwerk geformuleerd voor de specifieke knelpunten in 3 casestudies van landbouw-begeleidingstrajecten? Hoe kan het onderzoek uit een andere studie van Labo Ruimte inspirerend werken? - Het verslag van dit netwerkmoment is toegevoegd aan de bijlagen.
N 1 M 8 3 / 0 2 / 2 0 2 5		- Kernvraag: hoe worden landbouwers actief mee betrokken in het verhaal; wat zijn de aandachtspunten in de selectie en benadering? - Het netwerkmoment bestond cfr. de vooropgezette structuur uit een terugblik op NM2 en een vooruitblik op het verdere opdrachtverloop incl. toelichting van de rapporteringsmatrix. De kern van het NM was het inspiratiemoment (door oudgediende van Natuurpunt en RLKM) en de pitches van de begeleiders (rond groepsgesprekken vs. individuele benadering van landbouwers) met vervolgens gerichte groepsdiscussies (1-2-4-all) rond de centrale vragen. - Het verslag van dit netwerkmoment is toegevoegd aan de bijlagen.
N 1 M 7 4 / 0 6 / 2 0 2 5		- Kernvraag: welke inzichten zijn er al verworven m.b.t. de gedragenheid en implementatie-graden van enkele meest besproken maatregelen? - Het netwerkmoment bestond cfr. de vooropgezette structuur uit een terugblik op NM3 en een vooruitblik op het verdere opdrachtverloop. De kern van het NM waren de pitches van de begeleiders (rond BO erosiebestrijding, stuwen, en subirrigatie) met vervolgens gerichte groepsdiscussies rond de centrale vragen. - Het verslag van dit netwerkmoment is toegevoegd aan de bijlagen.

De resultaten van de coördinatieopdracht en het Lerend Netwerk betreft alle info en kennis die door de landbouwbegeleiders van de 21 trajecten is aangeleverd, in de vorm van verslagen i.k.v. hun begeleidings-opdracht, rapportering in de rapporteringsmatrix en prestatiestaten, en uit hun interactie op de netwerk-momenten. De neerslag van dit alles is voor de volledigheid verzameld in de bijlage, onderstaand hoofdstuk geeft een synthese weer van de voornaamste bevindingen en samenvattende interpretaties. De inzichten hieruit dienen als voeding voor de beleidsadviezen in het vierde hoofdstuk.

- Wat betreft de concrete focus van elk begeleidingstraject werd uit het startverslag de inhoudelijke probleemstelling en de daaruit volgende procesmatige doelstelling voor het traject afgeleid. Deze zijn weergegeven in*

Tabel 2.

De landbouwbegeleiders hebben meermaals aangegeven dat de voorziene timing, die conform het bestek van de opdracht voor de meeste trajecten 30 dagen over een tijdspanne van +/- 1,5 jaar bedroeg, te beperkt is om hun taakstelling gedegen te kunnen uitvoeren. Dit ten eerste omdat er veel tijd nodig is om vertrouwen op te bouwen met landbouwers – en dus in totaal 30 te dagen te weinig is – en omdat de bereikbaarheid van landbouwers zeer seizoenafhankelijk. Daarnaast ging ook veel tijd naar desktopresearch ten behoeve van de coalitie en schriftelijke rapportering.

3.1.2 Kwaliteiten van een landbouwbegeleider

Doorheen de opdracht kwam naar boven welke eigenschappen nodig of althans nuttig zijn om een goede landbouwbegeleiding te kunnen verstrekken. De beleidsadviezen (zie §4.1) gaan hier dieper op in, maar samengevat zijn volgende aspecten door de begeleiders als belangrijk beschouwd om de landbouwer te kunnen bijstaan:

- Vertrouwen kunnen opbouwen met de landbouwer, hun percepties kunnen anticiperen;
- Gebiedskennis hebben, en brede basiskennis van landbouwbedrijfsvoering en -technieken;
- Een positie beoefenen die onafhankelijk is van het beleid, liefst zo dicht mogelijk bij landbouwbelangen.

Tabel 2 – Uitdagingen / inhoudelijke probleemstelling (links) en procesmatige doelstelling (rechts) voor elk begeleidingstraject cfr. de startvergadering

Begeleidingstraject	Probleem / uitdagingen (inhoudelijk)	Doelstelling (procesmatig)
01 BOPOTA	Vertienvoudiging van debiet bij hevige regen + Dichtgroeien van de oevers van de Wamp	Bomenrijen voor oeverbescherming realiseren i.s.m. aanpalende landbouwers
02 Zwalmvallei	Overstroming, erosie & droogte: de coalitie stelt zich vragen over hoe landbouwers het onderhoud van erosie maatregelen ervaren	De meerwaarde van een agrobeheergroep aftoetsen voor collectief beheer van erosie maatregelen en opmaak van een business plan voor dergelijke aanpak.
03 Maarkebeekvallei	Overstroming, erosie & uitspoeling naar waterlopen: infrastructurele oplossingen (opvangbekkens, grazige stroken, erosiedammen, ...) nemen grote oppervlaktes in. Niet-kerende bodemwerking is interessant alternatief, maar geen evidente omschakeling.	Zoveel mogelijk (min. 15) landbouwers bevragen voor infoverzameling om de omschakeling naar maatregelen in beeld te brengen ihkv de opmaak van een LIP. De focus ligt vnl. op het in kaart brengen van de mogelijkheden van NKB. De coalitie had graag ook concreet advies richting de landbouwers gezien.
04 Noord-West-Vlaanderen	Zijn alle steunmaatregelen die beschikbaar en waardevol zijn opgepikt binnen het gebied, of kan de adoptiegraad worden verhoogd? VLM ondersteunt bij BO, maar er is geen (Vlaamse) advisering voor NPI en ecoregelingen.	Inventarisatie van landbouwbedrijfstypes in het gebied + classificatie van maatregelen o.b.v. relevantie aanbevelingen voor optimalisatie van maatregelen (o.b.v. technische haalbaarheid, impact op kosten en opbrengsten, ...).
05 Velpevallei	Sponswerking creëren (o.b.v. visieplan stroomopwaartse waterberging) a.d.h.v. terreinmaatregelen	Boeren benaderen met lijst van maatregelen om slaagkans te bepalen
06 Voerstreek	Klimaatvriendelijk landbouwbedrijfsmodel creëren op maat van Voeren	Uiteenlopende reeks maatregelen (lijst met 40-tal maatregelen) verkennen bij viertal landbouwers om slaagkans te bepalen
07 Zuid-West-Vlaanderen	WLS-doelen op een efficiënte manier realiseren met breed draagvlak bij de landbouwers. Als ideaalbeeld voor de toekomst zou een oneshop-loket waar landbouwers terecht kunnen dit kunnen faciliteren.	Rol van landbouwbegeleider zelf als one-stop-shop voor eerstelijnsadvies rond WLS-maatregelen uitbouwen + overzicht van mogelijk aanbod van maatregelen en hier 'reclame' voor maken
08 Midden-West-Vlaanderen	Alle maatregelen m.b.t. bufferstroken in de Westhoek zo veel mogelijk omzetten in BO's bij VLM. Maatregelen van VMM zijn meestal algemeen doorgerekend en niet op bedrijfsniveau (bv. wat brengt NKB op?). Regio Kemmelbeek: focus op bodemkwaliteitsmaatregelen Regio IJzer- en Handzamevallei: focus op GLB en ecoregelingen	Economische impact van bodemmaatregelen op landbouwbedrijven analyseren i.s.m. landbouwers + oprichting van lerend netwerk rond niet-kerende bodemwerking in regio Heuvelland
09 COWALA / Mechelse Groenteregio	Beperkte doorstroming door slechte ruiming grachten Scepticisme m.b.t. regelbare stuwen	Grachtenbeheerplan uitwerken met vergoedingen voor beheer + Informeren en draagvlak creëren m.b.t grachtenbeheer (COWALA) Shortlist van 3 maatregelen onderzoeken (MGR)
10 Kempenbroek & Maasvallei	Uitwerken van landbouwacties in het LIP, nood om water te bufferen in de Maasvallei	Nagaan hoe landbouwers bezig zijn met waterbuffering en bodemkwaliteit, om meer in te zoomen op problematieken dan op terreinacties i.h.k.v. een LIP
11 Dommelvallei	Open vragen m.b.t. impact en werken met stuwen	Verkennen / creëren van draagvlak, kansen en evaluatie bij landbouwers rond stuwen op concrete locaties adhv infofiches
12 Getestreek	Veel erosie door afstromend water / modderstromen Ecoregelingen niet voor niet-actieve landbouwers (volgens de definitie van het GLB)	Creëren / verhogen van draagvlak bij de landbouwers, bv. via machinekring + Onderzoeken hoe een living lab kan helpen in het gebied Ecosysteemanalyse van enkele (10) maatregelen ter afweging voor opmaak LIP
13 Groene Noordrand	Versnippering landschap (door Brusselse ring) Open ruimte is zeer overbevraagd	Van het groen/waterverhaal iets maken waar de landbouwers ook iets aan hebben + Erosiebestrijdingsmaatregelen en BO's combineren (hoe kunnen de maatregelen blijven)

3.2 Het instrumentarium

3.2.1 Beschikbaar vs. onderzocht instrumentarium

3.2.1.1 Beschikbaar instrumentarium

De maatregelen die door deze studie onderzocht worden zijn verbonden aan de Water+Land+Schap-projecten. Het gaat om beheerovereenkomsten (BO), ecoregelingen (ER), demomaatregelen (WLS 1.0), agromilieu- en klimaatmaatregelen (AMKM), niet-productieve investeringen van het VLIF (NPI), en vergoedingen die onder WLS 2.0 specifiek voor een maatregel werden voorzien. Maatregelen die kaderen binnen andere subsidietrajecten (bv. Proeftuinen Droogte, ...) worden niet geëvalueerd.

Voor een heldere lezing wordt een onderscheid gemaakt tussen 'maatregelen' en 'instrumenten':

- **Maatregel:** Een ruimtelijk-technische ingreep op het terrein die bijdraagt aan het realiseren van de coalitiedoelen. Het gaat om landbouwkundige, waterbouwkundige en/of klimaatadaptieve ingrepen. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen beheerpraktijken en inrichtingen:
 - Beheerpraktijken: Meestal kortlopend en jaarlijks te vernieuwen, bv. bodembewerkingstechnieken, vernieuwende teelten, ... Deze worden gefinancierd met instrumenten uit ER, BO, of AMKM.
 - Inrichtingen: Vaak eenmalige en permanente ingrepen, maar die wel terugkerende beheerpraktijken vergen, bv. infiltratiepoelen, stuwen, drainagesystemen, Deze worden gefinancierd met de instrumenten uit VLIF NPI.
- **Instrument:** De middelen waarmee de implementatie van een maatregel vanuit het beleid wordt ondersteund. Het instrument bepaalt de plek van vergunningsaanvraag voor een maatregel, de vergoeding die ertegenover staat en de voorwaarden die erbij horen (m.b.t. inzaaien, bemesten, beheer, ...). Ook beheerstructuren en samenwerkingsvormen zoals een machinekring of agrobeheergroep kunnen hieronder vallen.

Ter ondersteuning van de opdracht is een centrale **infomatrix** voorzien waarin de specifieke voorwaarden van een instrument of maatregel geraadpleegd kunnen worden. Dit om een overzicht te krijgen van welke maatregel met welke instrument gerealiseerd kan worden. Bv: de aanleg van een **bufferstrook** kan worden gerealiseerd door:

- Een **ecoregeling** (ER) met jaarlijkse vergoeding. De vergoeding die eraan gekoppeld is, is afhankelijk van het type ER (bv. 'grasbufferstrook erosiebestrijding', 'bufferstrook plus bloemen-mengsel', 'bufferstrook langs waterlopen', ...). Er zijn 5 types ER voor bufferstroken opgenomen (vanaf 2026 zijn er wel wijzigingen in de ER bufferstroken).
- Een **beheersovereenkomst** (BO) van vijfjaarlijkse termijn. Ook hierbij verschilt de vergoeding afhankelijk van het type. Er zijn 6 types van BO voor bufferstroken opgenomen.
- Een **demomaatregel** binnen projectwerking (bv. "bufferstroken" of "KOH korte omlooptijd").
- Een **vergoeding** binnen **WLS 2.0** (actie 5)

Bufferstroken zijn een extreem voorbeeld, maar zo bestaan er voor één maatregel dus 14 mogelijke instrumenten. Ook voor erosiebestrijdende technieken, behoud van graslanden, soortenbescherming en (agro-)biodiversiteit bestaan er veel verschillende overheidsinstrumenten, naast de (lokale) private financieringsbronnen. Hoe concreter de maatregel, hoe minder instrumenten er voorhanden zijn (bv. complexe groenbedekkers, houtsnippers ...). De infomatrix bevat zo in totaal een **45-tal maatregelen** en een **120-tal instrumenten**: 28x een vergoeding via WLS, 25x een ecoregeling, 22x een demomaatregel, 19x een beheersovereenkomst, 15x een NPI van het VLIF, 12x een Agromilieu- en klimaatmaatregel, en verder ook een erosiebesluit en enkele nog te bepalen instrumenten zoals voor houtsnippers inwerken, niet-kerende bodembewerking, inzaaien van mengsels van groenbedekkers, ...

3.2.1.2 Onderzocht instrumentarium

Niet elke maatregel is in elke regio even relevant om te onderzoeken. In Tabel 3 is weergegeven welke maatregelen elk traject aanvankelijk voornam om te onderzoeken. De keuze voor de te onderzoeken maatregelen per coalitiegebied is gemotiveerd vanuit overleg met de coalitiepartners, meestal vertrekkende vanuit de gebiedsdoelstellingen bepaald binnen de coalitiewerking. Er zijn daarbij 5 thema's bepaald die, volgens het opzet

van het begeleidingstraject (zie ook Tabel 2), de belangrijkste onderzoeksfocus vormen voor elk traject. Weinig trajecten onderzoeken een veelheid aan thema's, bv. sommigen focussen vooral op financiering en/of kennisdeling, andere op meer inhoudelijke afwegingen zoals waterbeheer of erosie en bodemkwaliteit.

Tabel 3 – Kruismatrix trajecten vs. maatregelen (aangegeven in juni '25)

	Onderzoeksthema's					Sturing van waterafvoer			Waterbuffering en -retentie			Bodembeheer en koolstofopslag			Biodiversiteit en ecologie			Beheer		Biodiv.									
	Waterbeheer en overstroming	Erosie en bodemkwaliteit	Duurzaamheid en klimaatadaptatie	Financiering en instrumentarium	Kennisdeling en samenwerking	Stuwen	Peilgestuurde drainage	Subirrigatie	Swales	Dempen / tracéverlegging grachten	Bufferstroken	Bufferbekkens	Erosiepoelen en -dammen	Helolijengracht	Bronmaatregelen	Niet-kerende bodemwerking	Directzaai	Carbon farming	Houtsnippers		KLE & bomenrijen	Keverbanken	(Blijvend) grasland	Demoveld rolklaver	Alternatieve teelten	Compost van biomassa	Machinerij	Agrobeheergroep	Productief kruidenrijk grasland
obv startverslagen	x																												
aangevuld op NM4	x																												
01 BOPOTA	x					x					x									x									
02 ZWALMVALLEI				x							x	x	x							x							x	x	
03 MAARKEBEEK		x		x							x	x	x				x										x		
04 N-W-VLAANDEREN		x		x		x	x											x		x		x	x				x		
05 VELPEVALLEI	x	x								x							x	x									x		
06 VOERSTREEK					x												x			x									
07 Z-W-VLAANDEREN					x																								
08 M-W-VLAANDEREN					x						x						x												
09 COWALA / GROENTEREGIO	x			x		x																							
10 MAASVALLEI / KEMPENBROEK	x			x		x	x	x		x	x						x						x			x			
11 DOMMELVALLEI					x																								
12 GETESTREEK	x	x	x			(x)			(x)		x			x			x	x		x					x	x	x		
13 GROENE NOORDRAND		x	x		x	(x)			(x)		x	x	x				x			x					x	x			
14 KEMPEN					x	x	x	x			x	x								x									
15 MOLEN / GONDE / DRIESBEEK		x												x						x	x								
16 BARBIERBEEK					x																								
17 BURENWIJTER	x	x				x	x										x												
18 LAAKVALLEI		x					x				x									x	x		x						
19 HERK MOMBEEK MUNSTERBEEK			x							x																			
20 RAVELS	x		x					x	x																				
21 ZENNEBEEMDEN																													

Na het voorbereidend onderzoekswerk gingen de meeste landbouwbegeleiders op gesprek (individueel of in groep) met landbouwers in hun coalitiegebied, om relevante maatregelen en hun gedragenheden te onderzoeken. Hierover werd gerapporteerd aan de hand van de **rapporteringsmatrix**. Zo zijn er tot 1 januari 2026 in totaal **148 individuele landbouwers** bevestigd en werden een **40-tal maatregelen** met hen besproken (zie Tabel 4), met in totaal **355 landbouwer-maatregel combinaties**. Deze landbouwers werden geraadpleegd in 18 van de 21 betrokken begeleidingstrajecten; in trajecten 4, 8 en 21 werden er geen gesprekken met landbouwers gerapporteerd. Stuwen zijn de meest onderzochte maatregelen. Daarnaast zijn vooral **niet-kerende bodemwerking** en de aanleg van **bufferstroken** veel onderzocht. Verder zijn veel specifieke maatregelen slechts éénmaal ter sprake gekomen.

Tabel 4 geeft aan hoe vaak een maatregel met een landbouwer is besproken. Maatregelen die systematisch in trajecten met veel landbouwers zijn besproken (individueel of in groeps gesprekken) komen daardoor meer aan bod. Zo zijn stuwen zowel in traject 14 (Kempen) als 17 (Burenwater) met 15 landbouwers besproken. In traject 17 werd ook peilgestuurde drainage met 14 landbouwers besproken, terwijl in traject 3 (Maarkebeekvallei) erosiedammen, bufferstroken én niet-kerende bodemwerking met 15 landbouwers werd besproken.

Dit overzicht geeft een neerslag van welke maatregelen besproken zijn, maar niet noodzakelijk welke toegepast zijn. Begeleiders geven hierbij aan: het is niet omdat een maatregel of instrument nog niet toegepast wordt, dat er geen vooruitgang wordt geboekt. Er zijn verscheidene voorbeelden aangehaald van gesprekken om maatregelen (bv. spaarbekken, houtsnippers, ...) te implementeren, waarbij externe factoren die implementatie bemoeilijkten (bv. geen aanbod houtsnippers, onvoldoende motivatie van andere gebiedsactoren, ...). Tabel 4 geeft dus een indicatie over welke maatregelen de meeste informatie verzameld is binnen deze opdracht, maar dat betekent niet dat er voor minder onderzochte maatregelen geen interesse kan zijn bij landbouwers. Zo merken de landbouwbegeleiders vanuit hun ervaring op dat stalmest en groenbedekkers zeer gangbare maatregelen zijn, maar binnen deze opdracht weinig zijn besproken. Dit heeft o.m. te maken met categorisering (bv. stalmest soms meegenomen onder 'koolstofopbouwende technieken') en met het feit dat een sterke mate van 'inburgering' ertoe leidt dat er weinig onduidelijkheden zijn en er hier bijgevolg weinig extra begeleiding voor nodig is.

Tabel 4 – Onderzochte maatregelen en het aantal landbouwers waarmee ze werden besproken

Maatregel & landbouwers waarmee besproken		Maatregel & landbouwers waarmee besproken	
Stuwen	52	Infiltratiepoelen	3
Niet-kerende bodembewerking	33	Verondiepen/dempen van grachten	3
Aanleg bufferstroken	30	Precisielandbouw	3
Koolstofopbouwende technieken	26	Agrobiodiversiteit	2
Peilgestuurde drainage	22	Bodempaspoort	2
KLE (aanleg, beheer)	22	Compost	2
Aanleg erosiedam	19	Landschappelijke integratie bedrijf	2
Houtsnippers	16	Zuivering en hergebruik water	1
Complexe groenbedekkers	15	Aanleg vul- en spoelplaats	1
Behoud van graslanden	14	Directzaai	1
KLE (bomenrij tegen oevererosie)	11	Erosiebestrijdende technieken	1
Klimaatrobuuste teelten	10	Erosiegeul	1
Eenjarige ecoteelten	9	Helofytengracht	1
Meerjarige ecoteelten	9	Houthakseldam	1
Biodiversiteit	5	Maaibeheer	1
Beheer bufferstroken	5	Oever afschuinen	1
Subirrigatie	4	Nieuwe teelten	1
Wateropslagsystemen	4	Stalmest	1
Grachtenbeheer	3	Waterbekken	1
Grasbufferstrook	3	Zomerstalvoeding	1

3.2.2 De gedragenheid van de onderzochte maatregelen

Voor elk van de besproken maatregelen werd gevraagd of de landbouwer wel, niet of slechts beperkte / voorwaardelijke interesse had om de maatregel te implementeren. Daarbij werd ook gevraagd waarom men al dan niet interesse had, nl. door de voor- en nadelen van de maatregel en de implementeerbaarheid ervan in hun bedrijfsvoering toe te lichten. Op deze manier kan een globale inschatting gemaakt worden welke onderzochte maatregelen ‘populair’ zijn en waarom, en omgekeerd welke maatregelen minder gedragen zijn en waarom.

Er zijn ruim 40 individuele maatregelen besproken, sommige slechts éénmaal, andere met tientallen landbouwers. O.b.v. de bevragingen bij landbouwers, kunnen maatregelen worden onderscheiden volgens hun gedragenheid:

Maatregelen met veel interesse:

- **Niet-kerende bodembewerking:** heeft veel genoemde voordelen: een betere bodemkwaliteit en -stabiliteit en verbeterde waterinfiltratie, met als gevolg minder erosie en meer opbrengstzekerheid bij extreme weers omstandigheden. Naast een betere draagkracht van de bodem leidt het ook tot een lagere productiekost (op termijn minder tijd of mazout nodig). Maar sommige landbouwers zijn nog onvoldoende vertrouwd met deze techniek. De omschakeling naar NKB vraagt investeringen in andere machines, vraagt een andere manier van gewasbescherming. Daarnaast vraagt de omschakeling tijd en flexibiliteit. Soms kan eens ploegen nodig zijn om een teelt te redden.
- **Koolstofopbouwende technieken** (houtsnippers, complexe groenbedekkers, compost): vooral de betere bodem is een voordeel voor de landbouwers. Bij compost en houtsnippers werd ook het hergebruik van eigen materiaalstromen (en bijgevolg kostenefficiëntere bedrijfsvoering) genoemd als voordeel.
- **Aanleg en/of beheer van kleine landschapselementen** (zowel voor biodiversiteit als tegen oevererosie): de zichtbare verhoging van de biodiversiteit in combinatie met bescherming tegen bv. recreanten maar ook tegen erosie werden als belangrijke voordelen genoemd. Bij bv. knotbomen is er ook de mogelijkheid restproducten te valoriseren. Knelpunten zijn het beheer en de inname van oppervlakte.
- **Klimaatrobuuste teelten** (bv. luzerne, maïs-boon, ...) alsook éénjarige ecoteelten: een belangrijk voordeel hiervan is dat ze nog voldoende opbrengst geven, ook in een onzeker seizoen. Vooral eenjarige ecoteelten zijn daarenboven flexibel en eenvoudig toepasbaar dus zeer laagdrempelig. Echter bestaat voor vele van deze ecoteelten ook onzekerheid qua afzet en prijsvorming, uitgezonderd voor veehouders die deze teelten kunnen inzetten als voeder voor hun dieren.

Maatregelen met gedeeltelijke / voorwaardelijke interesse:

- **Stuwen:** de betere en flexibele waterhuishouding is veruit het belangrijkste voordeel, maar er heerst bij stuwen ook een belangrijk gebrek aan kennis over / begeleiding bij technische aspecten, en bijgevolg een belangrijke onzekerheid over de effecten / uitvoering / risico's. Er heerst ook onduidelijkheid rond vergunningen / machtigingen en een afsprakenkader voor beheer.
- **Erosiedam:** extra aantrekkelijk wanneer het door de provincie of sociale economie wordt aangelegd en/of beheerd, en het is combineerbaar met bv. een grasbufferstrook of bloemenstrook. Maar het is niet altijd even effectief, heeft een permanent karakter en voor bv. de slibruiming zijn de afspraken niet altijd duidelijk.
- **Meerjarige ecoteelten:** voorzien in een eigen, droogtebestendige eiwitbron, maar moet kunnen passen in het teeltplan.
- **Peilgestuurde drainage:** de betere waterhuishouding en flexibele sturing hiervan is aantrekkelijk, maar er komt een werklast en hoge investeringskost bij kijken en niet elk perceel is hiervoor geschikt.

Maatregelen waarvoor beperkte interesse was en/of beschikbare info verzameld is:

- **Bufferstroken:** Vooral veel landbouwers tonen een voorwaardelijke interesse, terwijl slechts weinigen echt geen interesse hebben. Bufferstroken bieden het voordeel dat ze de biodiversiteit verhogen en erosie tegengaan, vaak op percelen waar sowieso al een bemestingsverbod geldt. Het belangrijkste nadeel blijft echter het verlies aan oppervlakte en dus aan productie, evenals het bijkomende beheer en de bijhorende beheervoorwaarden. Daarnaast worden landbouwers ontmoedigd door de mogelijke onkruiddruk en de strenge controles.
- **Behoud van graslanden:** is eerder makkelijk toepasbaar, maar uit vrees dat tijdelijk grasland na 5 jaar wordt omgezet in permanent blijvend grasland, zetten landbouwers na vier het grasland om tot akkerland om zo akkerland te behouden. Op Vlaams niveau geldt bovendien een scheurverbod van zodra meer dan 3% van het graslandareaal uit 2018 omgezet zou zijn. Grasland is namelijk maar in een beperkt aantal bedrijfsvoeringen rendabel (nl. voor veeteelt). Verder is het voor landbouwers vaak een zoektocht om grasland als een economisch rendabele teelt te exploiteren.
- **(Agro-)biodiversiteit:** hierbij is het gebrek aan productieve opbrengsten het belangrijkste nadeel (voorkeur voor gewassen die effectief voedsel opleveren).
- **Overige maatregelen** werden te weinig bevestigd om gegronde uitspraken over te kunnen doen. In de resultatenbijlage is wel een uitgebreider overzicht gevoegd van de genoemde voor- en nadelen van alle besproken maatregelen.

3.2.3 Resultaten per doelcluster

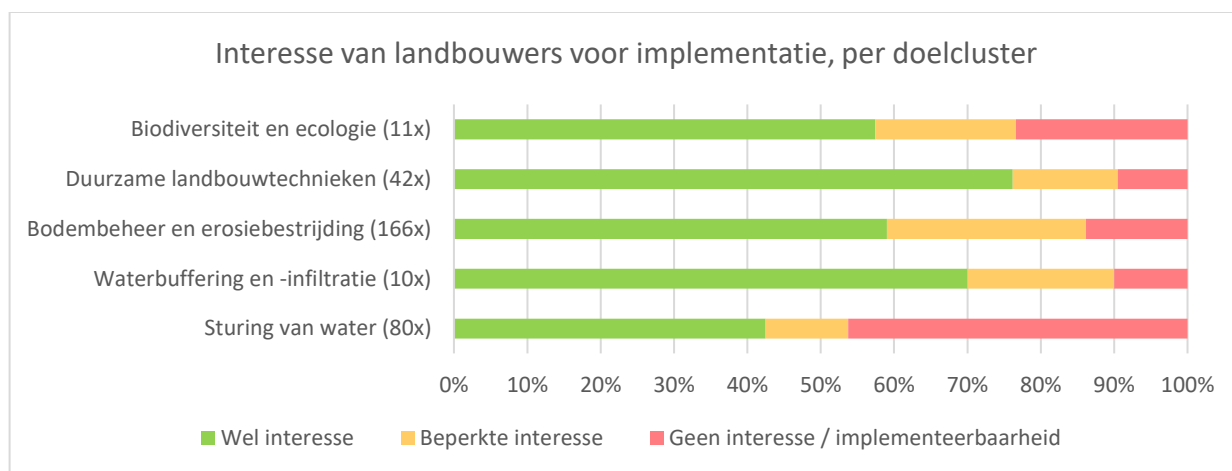
Er zijn ruim 40 individuele maatregelen besproken, sommige slechts éénmaal, andere met tientallen landbouwers. Om hier wat meer overzicht over te krijgen, kunnen de maatregelen gebundeld worden volgens hun voornaamste doel. Zo zijn er vijf doelclusters gedefinieerd:

1. **Sturing van water aan- en afvoer:** stuwen, (peilgestuurde) drainage, subirrigatie, grachtenbeheer
2. **Waterbuffering en -infiltratie:** bufferstroken en -bekkens, infiltratiepoelen, helofytengrachten
3. **Bodembeheer incl. erosie en koolstofopslag:** niet-kerende bodembewerking, erosiegeulen en -dammen, koolstofopbouwende technieken (houtsnippers, complexe groenbedekkers, compost) bodempaspoort, directzaai, ...
4. **Duurzame landbouwtechnieken:** alternatieve (eco)teelten, teeltrotatie, onkruidbestrijding, inkleding bedrijfsgebouwen, precisielandbouw, agroforestry, ...
5. **Biodiversiteit en ecologie:** KLE's, bloemenstroken, bomenrijen, grasland, ...

[illegible]

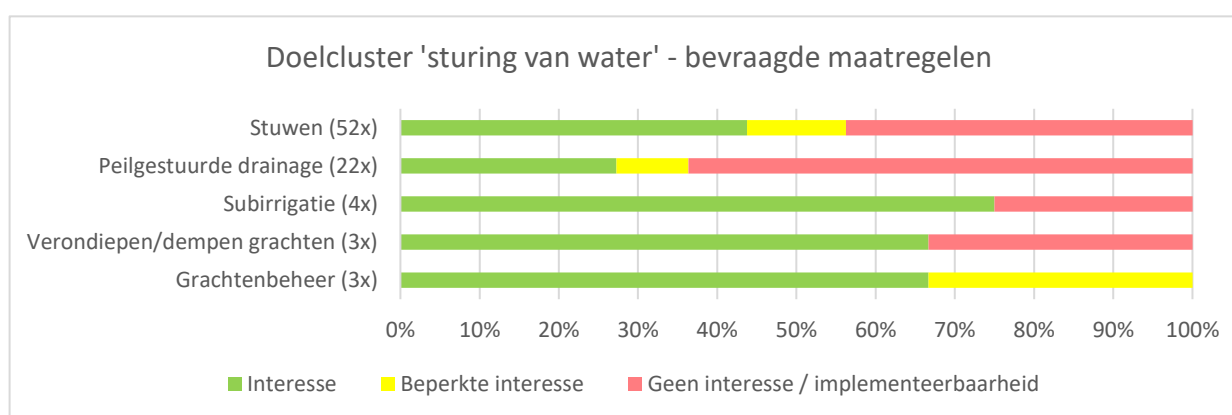
Figuur 2 toont de interesse van de landbouwers per doelcluster. Het valt op dat vanuit de meest onderzochte maatregelen voornamelijk bodemzorg en erosiebestrijding tot doel hebben. Ongeveer 60% van de landbouwers had ook interesse om een van deze maatregelen te implementeren; mogelijks gemotiveerd vanuit het feit dat een gezonde bodem ook directe productieve voordelen biedt. Ook voor maatregelen rond biodiversiteit en ecologie was er in bijna 60% van de landbouwers interesse. Voor maatregelen die kaderen binnen de sturing van water, was de meerderheid van de landbouwers minder geïnteresseerd. Dit is vnl. te verklaren dat voor de implementatie van deze maatregelen meestal afgestemd moet worden met derden (stroomop- en -afwaartse impact), alsook vanuit de complexiteit van de maatregel (administratieve en terreinspecifieke voorwaarden) en in zekere mate ook de eerder hoge investeringskost, waarvan de prefinanciering vaak door de landbouwer dient te gebeuren. 'Interesse' kan in dat opzicht beter gezien worden als 'implementeerbaarheid': de voordelen van deze maatregelen zijn wel duidelijk, maar de implementeerbaarheid is niet altijd evident.

De bevindingen m.b.t. de maatregelen kunnen verder per doelcluster worden uitgediept. Onder §4.2.3 worden per doelcluster aanbevelingen op niveau van de maatregels geformuleerd.

Figuur 2 – Relatieve interesse / niet-interesse in implementatie van maatregelen, gebundeld per doelcluster. Bij elke cluster is aangegeven hoe vaak een maatregel hiervan werd besproken met een landbouwer

3.2.3.1 Sturing van water

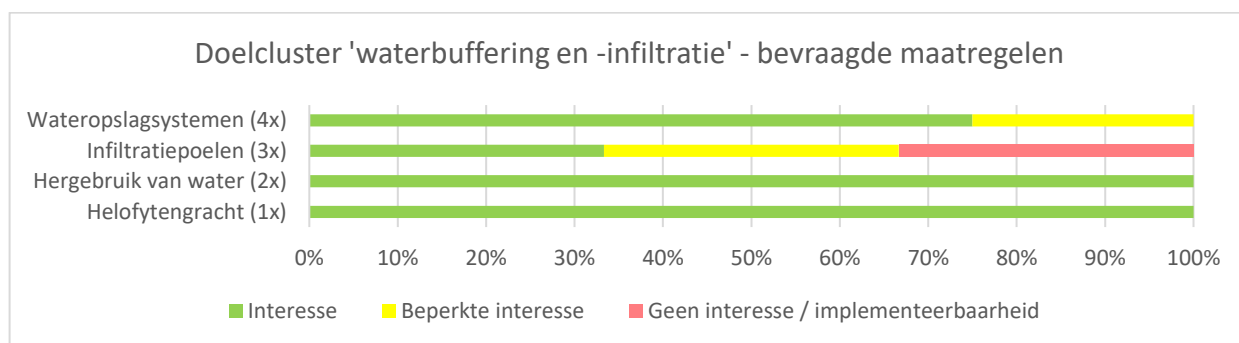

Figuur 3 Relatieve interesse / niet-interesse in implementatie van maatregelen rond 'sturing van water'. Bij elke cluster is aangegeven hoe vaak een maatregel hiervan werd besproken met een landbouwer

De sturing van water via stuwen, peilgestuurde drainage en subirrigatie stond centraal in veel trajecten. Landbouwers erkennen het nut van water vasthouden en peilbeheer, maar ervaren technische, administratieve en sociale drempels.

- **Stuwen:** positief ontvangen in zandige gebieden met droogteproblematiek. De interesse is groot als landbouwers zelf het beheer kunnen uitvoeren. Er bestaat echter vrees voor wateroverlast, waardevermindering van gronden en administratieve complexiteit. Er bestaan wel goede voorbeelden; daar moet je als landbouwbegeleider met je boeren naartoe op bezoek kunnen gaan.
- **Peilgestuurde drainage:** landbouwers zien de voordelen voor vochtbehoud, maar toepassing is beperkt door een relatief hoge kost, strengere vergunningseisen (grondwatertrein, VEN-gebied) en technische randvoorwaarden.
- **Subirrigatie:** veel potentieel voor droogtebestrijding, maar beperkt bruikbaar door nood aan een nabijgelegen waterbron en hoge kosten. Succesvolle voorbeelden tonen dat interesse stijgt als technische en financiële begeleiding voorzien wordt.

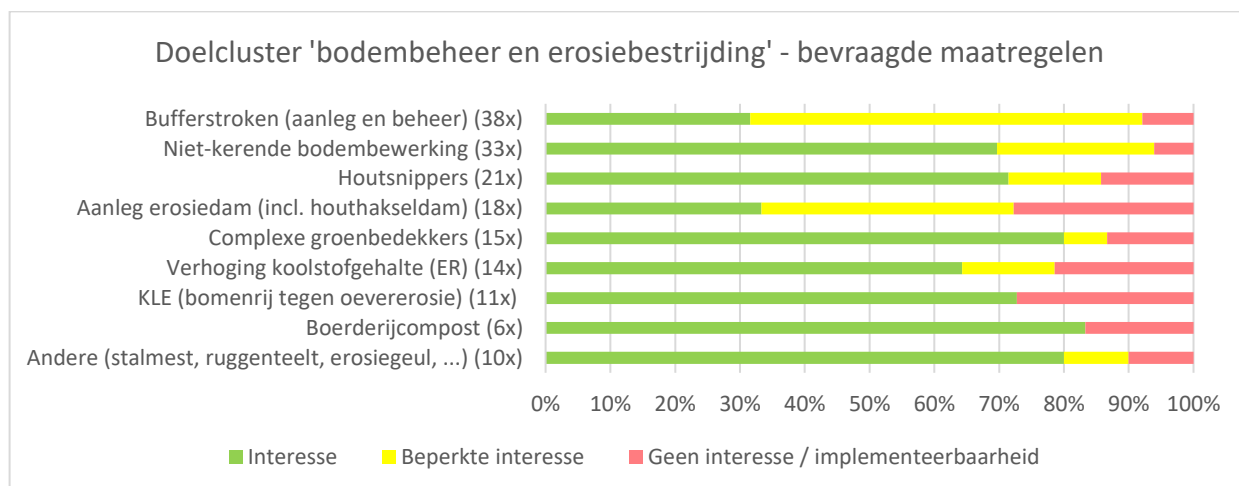
3.2.3.2 Waterbuffering en -infiltratie

Figuur 4 Relatieve interesse / niet-interesse in implementatie van maatregelen rond 'waterbuffering en -infiltratie'. Bij elke cluster is aangegeven hoe vaak een maatregel hiervan werd besproken met een landbouwer

Hieronder vallen maatregelen zoals infiltratiepoelen, waterbekkens en -opslagsystemen, een helofytengracht alsook hergebruik van (gezuiverd) water. Deze maatregelen zijn echter maar beperkt onderzocht binnen deze opdracht. Ook bufferstroken kunnen water bufferen en laten infiltreren, om nutriëntenuitspoeling en piekafvoeren te beperken. De toepassing verschilt sterk per gebied.

3.2.3.3 Bodembeheer en erosiebestrijding

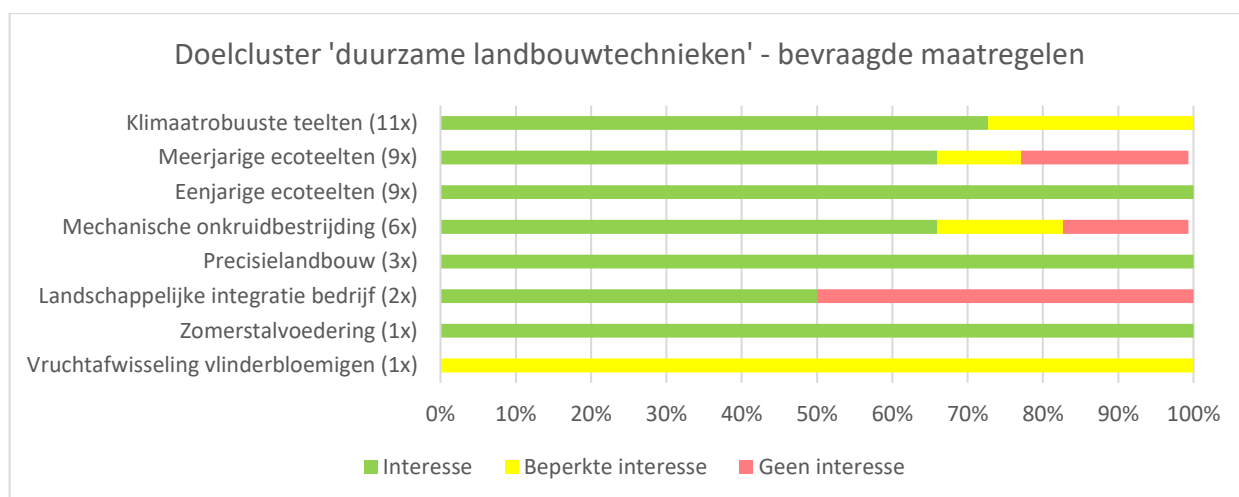

Figuur 5 Relatieve interesse / niet-interesse in implementatie van maatregelen rond 'bodembeheer en erosiebestrijding'. Bij elke cluster is aangegeven hoe vaak een maatregel hiervan werd besproken met een landbouwer

De meeste onderzochte maatregelen hadden bodemzorg (incl. koolstofopbouw) en erosiebestrijding tot doel.

- **Bufferstroken:** zijn algemeen bekend en worden ook vaak toegepast. Landbouwers erkennen hun nut, vooral voor erosiebestrijding. Tegelijk zijn er ook enkele nadelen. Zo betekenen bufferstroken een verlies aan landbouwoppervlakte, al speelt dit minder bij veehouders die ze kunnen benutten voor begrazing. Het beheer ervan is bovendien arbeidsintensief en vraagt ook bemesting om voldoende voederwaarde te behouden. Daarnaast ervaren landbouwers een beperkte flexibiliteit in de samenstelling van mengsels. De vergoedingen worden als eerder beperkt beschouwd, terwijl financiële ondersteuning net een belangrijke stimulans vormt. Vrijwillige toepassing zonder steun komt dan ook minder vaak voor, aangezien bufferstroken weinig directe productieve waarde hebben.
- **Niet-kerende bodembewerking (NKB)** werd het vaakst genoemd als maatregel die voordelen biedt voor waterretentie, bodemstructuur en CO₂-opslag. Landbouwers staan hier overwegend positief tegenover, maar vragen technische begeleiding en demonstraties. Er is nood aan kadering van de techniek binnen het ruimer geheel van bodemzorgtechnieken voor koolstofopbouw (compost, houtsnippers, stalmest, ...) en het inzetten en beheren van (complexe) groenbedekkers, alsook in combinatie met gewasbescherming.
- **Erosiedammen:** Erosiedammen zijn effectief als erosiebestrijdingsmaatregel, zeker in combinatie met een bufferstrook. Landbouwers leggen zelden op eigen initiatief een erosiedam aan, maar alleen na samenwerking met een erosiecoördinator. De motivatie voor landbouwers is het beschermen van woongebied of vanuit de schrik om nog meer grondgebied te verliezen door andere maatregelen. Grootste nadelen die landbouwers aanhalen zijn: inname oppervlakte en het beheer van de dam.

3.2.3.4 Duurzame landbouwtechnieken (klimaatrobuuste teelten)

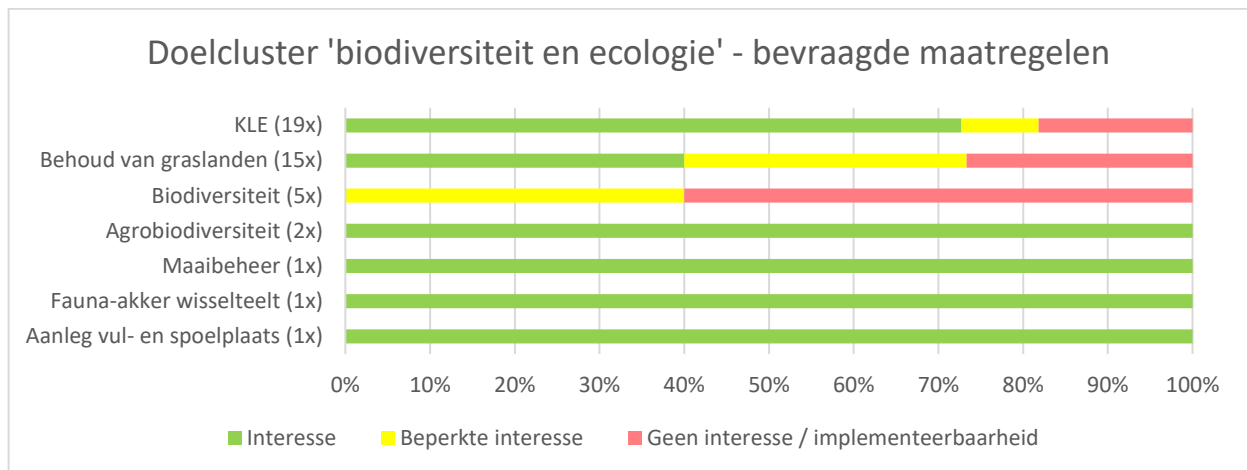

Figuur 6 Relatieve interesse / niet-interesse in implementatie van maatregelen rond 'duurzame landbouwtechnieken'. Bij elke cluster is aangegeven hoe vaak een maatregel hiervan werd besproken met een landbouwer

Bij duurzame landbouwtechnieken gaat het vooral om teelten; aspecten als groene gevels of duurzamere landbouwinfrastructuur zijn weinig bevroagd geweest. Van de teelten zijn mengteelten (maïs-boon), éénjarige eiwitteelten, en productief kruidenrijk grasland enkele genoemde interessante voorbeelden.

- **Maïs-boon:** Onvoldoende gekend rond de opbrengsten en kwaliteit, en zeer seizoensgebonden. Ook bezorgdheid om wat het van de bodem vraagt en of microklimaat geschikt is.
- **Eenjarige ecoteelten:** Er is minder bemesting nodig en is met gangbare machines te telen. Het is klimaatrobuuster en beter voor de biodiversiteit. De vergoeding is wel minder dan faunavriendelijke teelt, maar je krijgt er nog opbrengst van.
- **Productief kruidenrijk grasland (PKG):** Is droogtebestendig en goed voor de biodiversiteit. Het is diepwortelend en goed voor de bodem. Maar de voederwaarde van het maaisel is niet altijd zeker.

3.2.3.5 Biodiversiteit en ecologie

Figuur 7 Relatieve interesse / niet-interesse in implementatie van maatregelen rond 'biodiversiteit en ecologie'. Bij elke cluster is aangegeven hoe vaak een maatregel hiervan werd besproken met een landbouwer

Ecologische maatregelen zoals bloemenstroken, KLE's en bomenrijen dragen bij aan landschappelijke samenhang en bestuivingsdiensten. Ze worden voor de landbouwer pas aantrekkelijk ervaren bij voldoende vergoeding. De bereidheid is groter als de maatregelen weinig hinder geven voor de bedrijfsvoering en zichtbaar rendement opleveren (zoals plaagbestrijding).

3.3 Lerend Netwerk

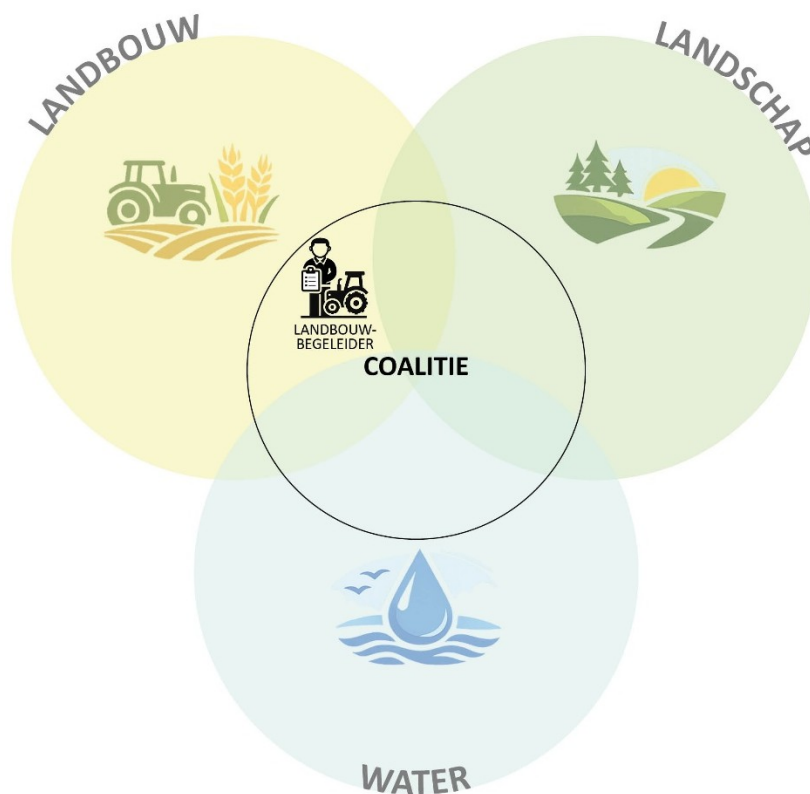
Via de rapporteringsmatrix gaven de landbouwbegeleiders samengevat volgende positieve en negatieve aspecten van het Lerend Netwerk en de coördinatieopdracht mee.

Positieve aspecten	Negatieve aspecten
Connectie met landbouwers en partners in de regio (begeleidingsopdracht) De kans om nieuwe landbouwers te leren kennen en gekende contracten terug op te pikken werd gewaardeerd.	Beperkingen door administratie (coördinatieopdracht) De rapporteringsmatrix was niet altijd op maat voor de input vanuit de interviews, datalagen delen liep in brokken en beperkingen in toegang gaven vertraging. Soms ook overgenomen van een collega wat extra inwerking vergt. Ook over het administratieve luik (start- en einddatum, deadlines, werkingskosten, ...) werd niet altijd helder gecommuniceerd.
Inzicht in maatregelen in een regio (begeleidingsopdracht + netwerk) Bv. Door de inventaris werd inzichtelijk hoe problemen reeds vandaag wel/niet worden aangepakt. Via het netwerk wordt ook inzichtelijk hoe maatregelen in andere regio's worden ontvangen.	Beperkte of te late timing (begeleidingsopdracht) Te laat tot "echte opties" komen door onvoldoende tijd (30d, 18m) in combinatie met lang oogstseizoen en korte beschikbaarheid van landbouwers. Hierdoor kan jammer genoeg niet echt ontzorgd worden. Daarnaast werd de begeleidingsopdracht soms ook te laat uitgevaardigd: er werden omgevingsvergunningen opgestart zonder algemene vergadering met landbouwers.
Erkenning vanuit collega's (netwerk) Waardevolle uitwisseling: weten wie waarmee bezig is, en als klankbord voor knelpunt.	Te vrijblijvend zonder doorkijk naar aanbevelingen (begeleidingsopdracht) Zonder zicht op vervolg voor landbouwer of begeleider is vrijblijvend op gesprek gaan ook vrij stuurloos
Goede omkadering (begeleidingsopdracht + netwerk) Goed georganiseerd en opgevolgd door VLM, ook goede beschikbaarheid.	Verskillende verwachtingen Verwachtingen verschillend tussen VLM en coalitie en moeilijke rol als begeleider om daarin te navigeren
Tijd en ruimte voor diepgang (begeleidingsopdracht) Landbouwers moeten van A tot Z begeleid en ontzorgd worden, deze opdracht laat dit (tot zeker niveau) toe. Ook samenwerking met andere actoren (bv; watering, of begeleiders uit andere regio's) gaf inzichten die anders misschien over het hoofd zouden worden gezien.	Externe kijk niet altijd efficiënter (begeleidingsopdracht) We doen elkaars werk bij elkaar, met extra administratie tussen. Ook landbouwcoördinatoren moeten geïnformeerd worden terwijl dossierkennis intern al aanwezig is binnen de coalitie. Af en toe een nieuw licht op een dossier is goed, maar kennisuitwisseling moet dan toch efficiënter kunnen.

Daarnaast formuleerden de landbouwbegeleiders ook verbetervoorstellen om de landbouwers en landbouwsector beter te betrekken in het de gehele opdracht:

Thema	Positieve hefboomen	Aandachtspunten / risico's
Instap en motivatie	Landbouwers haken sneller aan als ze het directe voordeel zien en er open/eerlijk gecommuniceerd wordt; “advies” als lokker werkt.	Landbouwers worden al vaak gecontacteerd; nieuwe initiatieven kunnen aanvoelen als “weer een instantie” tenzij het helder en vertrouwd wordt gebracht.
Bottom-up aanpak	Meer bottom-up werken levert relevante thema's op (bv. rond verhelpen van “overwas”, afspoeling van erosie).	Raadpleging en begeleiding van landbouwers moet afgebakend worden binnen de projectdoelen; een gedragsverandering krijg je niet op enkele avonden.
Werkvormen	Eén-op-één gesprekken creëren kansen en diepgang; brede startvergadering kan beter landen dan een infobrief.	Groepsmomenten kunnen gedomineerd worden door enkele stemmen; niet iedereen komt aan bod.
Vertrouwen en omgang met info	Vertrouwen is een sleutelvoorwaarde; vertrouwelijk omgaan met info verhoogt bereidheid.	Als vertrouwen ontbreekt, stukt deelname snel; privacy/gebruik van input moet glashelder zijn.

////////////////////////////////////

Figuur 8 – Landbouwbegeleider als deel van de landbouwers én de gebiedscoalitie (bron: Antea Group)

4.1.2 De randvoorwaarden voor landbouwbegeleiding

ADVIES A1: De landbouwbegeleider is structureel ingebed in de (breed samengestelde) gebiedscoalitie als vertegenwoordiger van de lokale landbouw en als verbindende expert.

Landbouw is een pijler van W+L+S en hoort dus **permanent en voldoende vertegenwoordigd** te zijn in de gebiedscoalities, en een landbouwbegeleidingstraject dient vanaf het begin te steunen op een brede, divers samengestelde groep van lokale actoren. Een landbouw-begeleider maakt hier evenwaardig deel van uit, waarbij naast de **beleidsinstanties** verantwoordelijk voor het instrumentarium (VLM, ALZ), ook **middenveldorganisaties**, **waterbeheerders** en **bedrijfsplanners** worden betrokken. De landbouwbegeleider fungeert als vertegenwoordiger van de **lokale landbouwsector**, ondersteund door afstemming met bv. de lokale landbouwgiilde of landbouwers op het terrein. De landbouwbegeleider brengt zo hun terrein- en proceskennis in en helpt realistische en gedragen gebiedsdoelen te formuleren.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten

De landbouwsector dient gepast vertegenwoordigd te zijn, waarbij een voorafgaande goede doelgroepanalyse kan helpen om de meest geschikte samenstelling van de vertegenwoordiging van de landbouwsector te bepalen. De diversiteit van de lokaal aanwezige landbouwsectoren moet weerspiegelen uit de groep van vertegenwoordigers. De begeleider kan deze rol niet altijd opnemen, zeker niet wanneer hij/zij nog weinig voeling heeft met het gebied. Het agenderen van het traject op de lokale landbouwwraad wordt gezien als een minimum om input en medewerking van de landbouwsector te verzekeren. Lokale landbouwraden, landbouwgiilden, de Boerenbond, landbouwschepen, ... – kortom, mensen die de landbouw in het gebied goed kennen – kunnen meer betrokken worden in het coalitieoverleg om de belangen van de landbouwsector te behartigen. In sommige coalities werkt de coalitietrekker wel nauw samen met de lokale landbouwsector, waardoor de opdracht vanuit deze landbouwactoren werd opgemaakt.

Bedrijfsplanners van de VLM kunnen vanuit hun ervaring een zinvolle toevoeging zijn, m.n. om de opdracht van de landbouwbegeleider af te stemmen met de taken van de bedrijfsplanner. De bedrijfsplanner kan helpen om de landbouwbegeleider op pad te zetten in het benaderen van de landbouwbedrijven en op maat geselecteerde maatregelen voor te stellen. Voor de landbouwbegeleider is het immers vaak ook belangrijk om te weten of er zich in de WLS een beheergebied bevindt, en welke beheerpakketten / overeenkomsten dan afgesloten kunnen worden door een bedrijfsplanner met een landbouwer.

Middenveldorganisaties, zoals Boerenbond en Natuurpunt, zijn een zinvolle toevoeging om maatschappelijke en sectorale belangen te vertegenwoordigen.

Vertegenwoordigers van de VMM, het bekkensecretariaat of de polder en watering (P&W) beschikken door hun werking over terrein- en regionale kennis die zeer relevant kan zijn voor de taakstelling van de landbouwbegeleider, en kunnen adviseren vanuit het waterbeleid.

ADVIES A2: De landbouwbegeleider is een vertaler van duidelijke doelen en weet wanneer nodig gericht kennisprofielen in te schakelen

De coalitie en landbouwbegeleider dienen de brede probleemstellingen in het coalitie-gebied (inhoudelijke ambities) te vertalen naar concrete **operationele doelstellingen** voor een landbouwbegeleidingstraject: bepalen **wat** de landbouwbegeleider gaat onderzoeken en **hoe**. Het bepalen van **concrete onderzoeksvragen** en een **heldere scope** is hiervoor cruciaal. Een traject kan vervolgens **verkennend**, **gericht**, of **verdiepend** zijn, afhankelijk van de kennis die binnen de coalitie al aanwezig is.

De landbouwbegeleider dient vervolgens de **coalitiedoelen** voor het gebied te vertalen naar **bedrijfsdoelen** voor de landbouwers. Afhankelijk van de onderzoeksfocus zal er landbouw-technische (machines, teelten, bodem, bemesting, ...), wetgevende (GLB, MAP, erosie, ...), economische (KBA, bedrijfskundig, ...) of andere expertise nodig zijn. Een goede landbouw-begeleider beschikt over een **brede basiskennis** over deze domeinen heen, maar schakelt waar nodig **gespecialiseerde profielen** in.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten

Het type traject hangt af van hoe concreet de coalitie haar doelen heeft scherp gesteld.

- Een **verkennend** begeleidingstraject is aangewezen wanneer nog onvoldoende duidelijk is welke maatregelen relevant zijn voor het gebied. In dat geval bestaat de taak van de landbouwbegeleider uit het breed **inventariseren** van mogelijke maatregelen en het verkennen van hun potentieel.
- Wanneer de coalitie al een duidelijker zicht heeft op één of meerdere maatregelen, verschuift de opdracht naar een **gericht** traject, waarbij de begeleider deze maatregelen **afweegt**, concretiseert en motiveert.
- Indien de maatregel al vastligt, maar er nog specifieke deelvragen openstaan – vergunningstechnisch, economisch of praktisch – gaat het om een **verdiepend** traject dat inzet op **realisatie en implementatie** van de maatregel.

Door het type traject te bepalen, wordt vermeden dat de begeleider met een te brede of te diffuse opdracht aan de slag moet. Echter is het in de praktijk vaak minder eenduidig dan deze theoretische driedeling: verdiepingsniveaus overlappen regelmatig en kunnen schuiven tijdens het proces. Soms wordt het ook pas na de eerste gesprekken duidelijk (afhankelijk van de ervaring van de coalitie).

Begeleiders benadrukken dat vooral een helder bestek en realistische verwachtingen noodzakelijk zijn; een duidelijke formulering van doelen bij de start is hierbij cruciaal. Een voortraject, een goede en concrete scope, en de betrokkenheid van landbouwpartners kunnen ervoor zorgen dat een opdrachtbeschrijving doelgericht, duidelijk en realistisch is.

Daarnaast wijzen ze op het belang van **gebiedskennis** – het fysieke netwerk, de lokale context, de landbouwers ter plaatse – in alle trajecttypes. Een landbouwbegeleider dient voldoende diepgang en brede basiskennis hebben, om de bedrijfsvoering goed te begrijpen en relevante adviezen te kunnen

geven. Een **allround begeleider** als vast aanspreekpunt of **loketfunctie**³ is cruciaal: iemand die vertrouwen opbouwt, de doelstellingen van de coalitie kan vertalen naar concrete meerwaarde voor de landbouwer, en indien nodig externe experts kan inschakelen. **Onafhankelijkheid, kennis van het gebied en inzicht in bedrijfsprocessen** zijn bepalend voor de kwaliteit van de begeleiding. Onafhankelijkheid van de controlerende overheid is belangrijk om begeleiding laagdrempelig te houden en knelpunten vrij te kunnen signaleren. Dit vereist **structurele ondersteuning**, want zolang begeleiding projectmatig blijft, blijft het systeem kwetsbaar.

ADVIES A3: De landbouwbegeleider is een vertrouwenspersoon die een goede relatie opbouwt en onderhoudt met de landbouwer

Bij het benaderen van landbouwers is een zorgvuldige aanpak cruciaal: Water+Land+Schap wordt best gekaderd als ondersteuning van zowel het landbouwlandschap als het individuele bedrijf, zonder de indruk van verplichtingen of controle. De begeleider maakt deze meerwaarde voor de landbouwer duidelijk – zowel economisch als praktisch – en speelt in op mogelijke **terughoudendheid**, zoals angst voor lange termijn verbintenissen, gevoelens van oneerlijkheid, sociale druk of gebrek aan urgentiebesef. **Vertrouwen** groeit door te starten met laagdrempelige maatregelen, **erkenning** van de landbouwer als terreinexpert en **transparantie** in communicatie over verwachtingen, voordelen en opvolging.

Een goede relatie met landbouwers is essentieel, zeker bij gerichte of verdiepende trajecten, en vraagt **tijd, continuïteit** en een zorgvuldig opgebouwde **vertrouwensband**. Het is belangrijk dat de begeleider fungeert als **vast aanspreekpunt**. Het verdient daarom de voorkeur om **één persoon**, of minstens één organisatie, langdurig in te zetten.

Landbouwers kunnen worden betrokken via een mix van persoonlijke uitnodigingen, telefonische verkenning, groeps gesprekken en individuele bedrijfsbezoeken, waarbij gesprekken best concreet maar niet te breed zijn. Regelmatige **opvolging** – zoals het delen van verslagen, terugkerende communicatie en vervolgesprekken – versterkt het vertrouwen en draagt bij aan een constructieve samenwerking richting de implementatie van maatregelen.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten

Een goede relatie is essentieel. Mee zijn met het teeltseizoen en interesse in hoe de gewassen op het veld staan is daarbij erg waardevol. Op een klein jaar tijd is het vaak moeilijk om een vertrouwensband met de landbouwers aan te gaan. Dingen moeten vaak wat bezinken. Dit geldt zeker als er ook een **verandering** van de landbouwers verwacht wordt (bv. omschakelen naar NKB). De vertrouwensband tussen adviseur en landbouwer is **vertrouwelijk** en moet ook gerespecteerd worden door de lokale coalitie en overheid.

Algemeen is een **no-nonsens aanpak** wat de meeste landbouwers appreciëren; heldere communicatie en geen foute verwachtingen scheppen. Tijdige terugkoppeling is belangrijk maar vaak is een simpel telefoontje al voldoende. Vooral klantgerichtheid en een goede balans vinden tussen "lastig vallen" en toch voldoende contactmomenten vinden, alsook aanvoelen wanneer de landbouwer geen tijd vindt.

Onder landbouwers leeft soms het idee dat hun ideeën als eerste gesneuveld zijn door **besparingen** in de begroting (dus door top-down planning) en dat hun mening te weinig meegenomen wordt in gebiedswerking. Het gevoel van bottom-up werken is dus belangrijk: De **controles** die volgen op de implementatie van BO/ER/NPI-maatregelen werken volgens sommigen averechts, net als adviseurs die hen in bedrijfseconomisch onaantrekkelijke richtingen proberen te sturen. Het ontbreekt landbouwers niet altijd aan urgentiebesef, maar de onbekende consequenties maken hen terughoudend.

Verplichtingen en controle staan in contrast met het vertrouwen tussen de landbouwer en begeleider. De landbouwbegeleider moet **onafhankelijk** kunnen werken. Het was in de trajecten heel duidelijk dat veel landbouwers minder open zouden zijn als er bv. een overheid mee aan tafel zou

³ Zie ter inspiratie een variant voor lokale besturen: [Loket Onderhoud Buitengebied - Regionale Landschappen](#)

zitten. Van zodra er de perceptie is van verplichting of controle, is er geen goede context voor een begeleiding, tenzij de begeleiding zou zijn opgelegd.

////////////////////////////////////

4.2 B – Maatregelen en instrumentarium

De blauwgroene maatregelen die hier geëvalueerd worden, passen binnen de groene architectuur van het GLB. Ze houden verband met de randvoorwaarden (conditionaliteit) waaraan landbouwers dienen te voldoen en zitten in het verlengde ervan. Landbouwers kunnen trouwens enkel de volledige areaal- en diergebonden steun ontvangen als ze voldoen aan deze normen op het gebied van milieu, klimaatverandering, volksgezondheid, gezondheid van planten en dierenwelzijn zoals vervat onder de noemer conditionaliteit. De areaal- en diergebonden maatregelen omvatten de basisinkomenssteun voor duurzaamheid, aanvullende herverdelende inkomenssteun voor duurzaamheid, aanvullende inkomenssteun voor jonge landbouwers, ecoregelingen, gekoppelde steun voor duurzame zoogkoeien - houderij, de agromilieuklimaatmaatregelen en de beheerovereenkomsten. Samen met de ecoregelingen, de agromilieuklimaatmaatregelen en de beheerovereenkomsten vormt de conditionaliteit de groene architectuur. De conditionaliteit bevat verschillende goede landbouw- en milieucondities (GLMC) en beheerseisen (RBE):

GLMC

- Behoud van blijvend grasland
- Bescherming van wetlands en veengebieden
- Handhaving organisch bodemmateriaal.
- Bufferstroken langs waterlopen
- Bodembewerkingsbeheer om erosie tegen te gaan
- Minimale bodembedekking
- Gewasrotatie op bouwland
- Biodiversiteit op landbouwbedrijven
- Bescherming van ecologisch kwetsbaar blijvend grasland

RBE

- Kaderrichtlijn water
- Nitraatrichtlijn
- Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn
- Verordening Voedselveiligheid
- Hormonenrichtlijn
- Verordening op markt brengen gewasbeschermingsmiddelen
- Richtlijn duurzaam gebruik pesticiden
- Dierenwelzijn

De maatregelen uit terreinonderzoek met landbouwers en de algemene ervaringen van de landbouwbegeleiders m.b.t. hun onderzochte maatregelen, worden geëvalueerd aan de hand van de door de landbouwers vernoemde voor- en nadelen per maatregel, waaruit resp. onderliggende succes- en faalfactoren kunnen worden afgeleid. Het instrumentarium kan vervolgens zowel **globaal** als **per maatregel** worden geëvalueerd.

De globale evaluatie houdt verband met de werkpunten die volgen uit de **succes- en faalfactoren** die bij verschillende maatregelen naar voor kwamen (zie resultatenbijlage). Zo kunnen de adviezen ter optimalisatie van het instrumentarium op meer overkoepelende aspecten gericht zijn, eerder dan aanbevelingen per individuele maatregel.

Daarnaast worden de belangrijkste maatregelen ook individueel onderzocht. Echter zijn er heel wat maatregelen waarvoor te weinig input is verzameld doorheen (de coördinatie van) de landbouw-begeleidingstrajecten, omdat ze onvoldoende aan bod kwamen in het onderzoek van de landbouwbegeleiders. Daarom is eerder gewerkt met **'doelclusters'** van maatregelen, waarvan de meest onderzochte maatregelen worden geëvalueerd.

4.2.2 Beleidsprincipes om met het vernieuwd instrumentarium op in te zetten

4.2.2.1 De effectiviteit en meerwaarde van maatregelen meer tastbaar maken voor landbouwers

BELEIDSPRINCIPE

De **effectiviteit** van de maatregelen **tastbaar** maken helpt om het draagvlak te versterken, zowel bij landbouwers als andere partijen. Promotie van zichtbare resultaten en positieve feedback uit de omgeving helpen de motivering tot implementatie, en speelt in op de bedrijfstrots van landbouwers. De effectiviteit meten vergt **monitoring**, en ze zichtbaar maken vergt **kennisdeling**.

ADVIES B1: Monitoring en interpretatie van effectenindicatoren door landbouwers

Door per WLS-gebied een set indicatoren voor water, bodem, erosie, biodiversiteit, ... te hanteren die rechtstreeks gelinkt zijn aan de toegepaste maatregelen, kunnen landbouwers **tastbare resultaten** van hun inspanningen zien (bv. lagere erosielading, stabiel waterpeil, verbeterde bodemorganische stof), wat **motivatie en vertrouwen verhoogt**. Door zelf betrokken te zijn bij de meting en de interpretatie van resultaten, ontstaat **eigenaarschap en bewustwording**; het versterkt de overtuiging dat maatregelen effectief zijn en zinvol blijven op langere termijn.

Monitoring van die effecten kan gebeuren of ondersteund worden door de landbouwers zelf (in samenwerking met kennisinstellingen of landbouwbegeleiders) m.b.v. eenvoudige meetinstrumenten (peilbuizen, bodemsensoren, regenmeters, camera's). Er kunnen bestaande datastromen worden gebruikt (Agrilens, VMM, VLM, Bodemloket, ...) om trends te visualiseren op perceel- of stroomgebiedsniveau, die dienen als objectieve terugkoppeling naar landbouwers én als communicatiemiddel naar burgers.

Monitoring door landbouwers laat ook toe de maatregel te koppelen aan het behalen van **resultaat** (bv. erosiereductie, waterpeilbeheer) in plaats van het opvolgen van **procesvoorschriften**; het bereiken van het doel is belangrijker dan de manier waarop. Dit kan via opvolging met co-monitoring in plaats van sancties, en door hieraan resultaatgerichte vergoedingen te koppelen en zo de landbouwers zelf te responsabiliseren. Dit past ook binnen de Europese GLB-evolutie naar 'result-based payment schemes' en de Vlaamse focus op vertrouwen en partnerschap.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten:

De ontwikkeling van meetbare, faire en gebiedsgerichte effectenindicatoren en de betrokkenheid van landbouwers daarin moet nog grotendeels ontwikkeld worden, en kan op dit moment nog niet breed toegepast worden binnen de landbouwbegeleiding. Bovendien is zulke monitoring maar voor een beperkt aantal landbouwers en voor heel specifieke zaken haalbaar. Dit is m.a.w. niet generiek te stellen, per maatregel is in principe een methodiek van monitoring te bepalen, die ook nog afhankelijk is van het uiteindelijke doel van de monitoring (zie adviezen op maatregelniveau). Afhankelijk hiervan kan bekeken worden wie de monitoring opneemt en hoe frequent (sommige indicatoren zullen landbouwers kunnen meten, andere door onderzoekers/experten).

Effecten van maatregelen door landbouwers laten monitoren kan wel een belangrijke meerwaarde zijn, zowel naar draagvlak als naar kostenbesparing van monitoring. Of je dit doet of niet hangt af van de doelstellingen (bv. sensibiliserend, of i.f.v. onderzoek). Het mag niet te technisch worden (bv. erosiemeting, turbiditeit) en moet haalbaar zijn (bv. waterpeil). Belangrijk bij meting door een landbouwer is **vertrouwen, opleiding/begeleiding** waar nodig, een degelijk **MRV-kader ('monitoring – rapportage – verificatie')**, en **middelen** om dit te kunnen doen. Om landbouwers aan te zetten tot monitoring is het **delen van resultaten en positieve getuigenissen** van andere landbouwers (liefst uit dezelfde regio) belangrijk. Daarnaast moet ook de **reden van monitoring** goed worden geduid; externe monitoring op hun percelen kan afschrikken.

Responsabiliseren en een focus op resultaat i.p.v. procesvoorschriften is kansrijk, maar vraagt een doordachte uitwerking. Dit kan landbouwers afschrikken omdat succes niet altijd volledig in hun handen ligt (weer, bodem, hydrologie). Daarom moet meer vrijheid gepaard gaan met meer en gratis

begeleiding op maat, vooral bij het kiezen en plannen van maatregelen. Dit werkt het best wanneer landbouwers ingebed zijn in een collectief of coalitie, waar kennis, begeleiding en monitoring gedeeld worden en waar ook op gebiedsniveau kan worden gestuurd. In de praktijk werkt een **gereedschapskist van opties** vaak best. De omslag van voorschriften naar eigen invulling vraagt tijd en dus een gefaseerde invoering, en een duidelijk **onderscheid tussen wettelijke en vrijwillige maatregelen**.

Een eerlijk en transparant beoordelingskader is essentieel: haalbare doelen, duidelijke indicatoren en vermijden van afrekenen op één meetmoment. Waar mogelijk verdient een **hybride resultaatmeting** de voorkeur: beoordelen op condities of inrichting waarop de landbouwer effectief vat heeft, eerder dan op aanwezige soorten. Daarnaast is co-monitoring en voortschrijdend inzicht belangrijk, zodat trajecten kunnen leren en bijsturen in plaats van zich te beperken tot een sanctionerende logica.

Ter referentie: op Europees niveau is **MARVIC** opgezet, een onderzoeksproject voor het uitwerken van een MRV-kader (monitoring - reporting - verification) voor koolstoflandbouw⁴. Andere referenties zijn het idee van **'carbon credits'**⁵ (met nadruk op meetbaarheid, verificatie en vertrouwen), het **Ierse ACRES**⁶ (resultaatgericht met begeleiding/scoring) en **Nederlandse KPI-benaderingen**⁷ (sturen via indicatoren zonder alles voor te schrijven). De **Nederlandse agro-collectieven**⁸ tonen hoe individuele contracten gecombineerd kunnen worden met collectieve opvolging en monitoring op gebiedsniveau, wat zelfbeschikking en maatwerk ondersteunt. Ook **REWARD**⁹, een Horizon Europe project (voorziene start juni 2026) rond de opschaling van innovatieve betalingsmechanismen voor "agri-environment-climate public goods" (met o.a. partners uit Acres en het Nederlandse KPI model).

ADVIES B2: Kosten-baten-afwegingen inbouwen voor de maatregelkeuze

De voor- en nadelen van een maatregel zijn vaak voelbaar maar niet **gekwantificeerd**, laat staan tegenover elkaar afgewogen. Baten kunnen bv. ook esthetisch of symbolisch zijn of slechts productief op langere termijn. Ook de maatschappelijke baten (ecosysteemdiensten) spelen mee. Om alle voor- en nadelen van een maatregel (direct en indirect) tegenover elkaar te kunnen afwegen, en zo de keuze voor een maatregel te kunnen onderbouwen, is een kosten-baten afweging met gelijke **(uniforme) maatstaf** nodig. Een kwantificeerbare maatstaf kan de afweging objectiever en concreter maken. Het **monetarisieren** van de kosten en baten is hier een goed voorbeeld van. Het is dus van belang om tools voor **valorisatie** (monetaire doorvertaling) van ecosysteemdiensten te verkennen voor maatregelen die hiermee verband houden.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten:

Een kosten-baten afweging is zeer belangrijk, maar niet altijd makkelijk te bepalen en plaats specifiek. Ook niet iedere landbouwer gaat eenzelfde bedrag toeschrijven voor verschillende posten. Eveneens zijn er grote verschillen qua locatie. Data moet **gebiedsspecifiek** zijn; resultaten van de polders kan men niet in Limburg of omgekeerd verkondigen. Het is belangrijk dat dit telkens voldoende (wetenschappelijk) onderbouwd is, en toegepast op lokaal niveau. Ook hier liggen dus kansen voor het praktijkonderzoek.

De afweging kan wel heel waardevol zijn om landbouwers over de streep te trekken: een positieve kosten-batenanalyse biedt een mooie tool om de landbouwers te overtuigen; een negatieve kan een beleidsmatig argument zijn om de vergoeding te herbekijken. Indien een KBA ontbreekt of negatief is, is het afhankelijk van de goodwill van een landbouwer. Er dient bij de kosten-baten afweging ook rekening gehouden worden met **maatschappelijke** meerwaarde. Landbouwers zijn bereid om iets te doen voor de maatschappelijke perceptie.

⁴ [Betrouwbare en kosten-efficiënte monitoring van koolstofopslag door koolstoflandbouw? - ILVO Vlaanderen](#)

⁵ Zie o.m. studie van ILVO: [ILVO-mededeling-D-2022-08-systeemanalyse-CarbonCounts.pdf](#)

⁶ Zie o.m. [Agri-Climate Rural Environment Scheme \(ACRES\)](#)

⁷ Zie o.m. [Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij](#)

⁸ Zie o.m. [Agrarisch collectief - Wikipedia](#)

⁹ Zie o.m. [Horizon Europe - REWARD - House of Agroecology](#)

ADVIES B3: Principe “centraal bedacht, lokaal overgebracht” hanteren voor kennisdeling

Naast monitoring/interpretatie van effecten van eigen maatregelen, is er ook nood aan **meer kennis en duidelijkheid** over de voorwaarden, effecten en technische aspecten van diverse andere maatregelen.

In eerste plaats dient hiervoor de bestaande maar **versnipperde kennis** rond maatregelen en instrumenten te worden **samengebracht**, zodat deze centraal raadpleegbaar is. Zo kan de verantwoording en onderbouwing van maatregelen gelijk zijn voor heel Vlaanderen.

In de tweede plaats dient de **deling** van deze kennis voor en door landbouwers te gebeuren op **lokaal niveau**. Landbouwbegeleiders kunnen, per coalitiegebied of nog lokaler, lerende netwerken faciliteren waarbij landbouwers leren van elkaar en van **‘ambassadeurs’** van maatregelen; d.w.z. lokale landbouwers die er specifieke ervaring mee hebben. Zo kan de centrale kennis binnen de lokale context worden toegespitst, en kunnen de lokale ervaringen wederzijds de centrale kennis bij scherpen.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten:

Kennis van de bedrijfsvoering is heel belangrijk om de juiste argumenten te kunnen geven voor maatregelen. Gebiedsdoelen zijn vaak van secundair belang voor de landbouwer. Een goede wisselwerking tussen praktijkonderzoek en landbouwbegeleiding is daarom een sterke troef. Vandaag is de belangrijkste informatiebron rond maatregelen en hun voordelen de ervaring van collega-landbouwers; het ontbreekt vandaag eigenlijk niet aan onderlinge kennisdelingsmomenten. Daarom is kennisdeling over de gebiedsdoelen door landbouwers zelf belangrijk.

Nadelen meegeven is misschien nog belangrijker dan de voordelen. Naast eigen voordelen duiden is het belangrijk een systeem uit te werken waarbij je vermijdt dat inspanningen van de ene landbouwer kunnen tenietgedaan worden door de andere landbouwer. Dus er is ook aandacht nodig voor valkuilen. Belangrijk is vooral dat er **juiste, lokale kennis** gedeeld wordt door iemand die zich bewezen heeft en vertrouwen geniet. Zo kunnen de keuzes ook op basis van vertrouwen en een positief (maar correct) gevoel vanuit persoonlijke ervaringen worden gemaakt. Laagdrempelige **platforms** om de communicatie (vragen, twijfels, ...) hierrond te faciliteren zijn hierbij goede hulpmiddelen, bv. Whatsapp groepen waar een landbouwbegeleider de moderator/beheerder/aanspreekpunt is en landbouwers vrij hun ervaring laagdrempelig kunnen delen met andere landbouwers.

Concreet zijn er enkele manieren / aandachtspunten om kennislacunes te dichten:

- 1) **Continuïteit** van projecten (EIP, LEADER, ...) of langere projectduur; langere meerjarige werking nodig.
- 2) Mogelijkheid aanbieden tot **experimenteren** op kleinere schaal (innoveren, regelluwe zones). Experimenteren doet men al rond publieke gronden (bv. in Beernem¹⁰), rond gedeelde machines (vb. discomulch in landschapspark Vlaamse Ardennen¹¹).
- 3) Helder overzicht bieden van de verschillende subsidies / instrumenten (BO's, ER, AMKM, NPI): **Eén gemeenschappelijk platform** met alle mogelijkheden (bv. de fiche van ER stalmeest is veel zoekwerk op de website Agentschap LV). Deze subsidiewijzer moet samen met landbouwers worden opgesteld.
- 4) Tijd inbouwen voor landbouwbegeleiders, leren van elkaar en zelf tonen op het veld hoe het moet en wat het opbrengt, zoals **demo's** met netwerkmomenten.
- 5) **Maatwerk** van de landbouwbegeleider: herhaling via verschillende kanalen en hanteren van praktische fiches.

¹⁰ [Beernem verstrengt gebruik publieke gronden: "Enkel voor plaatselijke landbouwers" | VILT vzw](#)

¹¹ [Landschapspark Vlaamse Ardennen investeert in gedeelde landbouwmachine met niet-kerende grondbewerking \(NKG\) | Boerenbond](#)

Erkenning en zichtbare waardering voor hun engagement, waardoor ze er maatschappelijk krediet of een positieve reputatie mee opbouwen, zal landbouwers sterker overtuigen maatregelen te behouden of uit te breiden. Het kan daarom waardevol zijn om **publiek te communiceren** over hun bijdrage, mits dit gebeurt in een constructieve, niet-controlerende sfeer. Dit kan o.m. aan de hand van zichtbare symbolen van erkenning, die fungeren als een incentive: ze vergroten het gevoel van trots, appreciatie en maatschappelijke bijdrage.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

Het is belangrijk om laagdrempelig maatschappelijke waardering te stimuleren; deze aanbeveling is eenvoudig maar positief voor het imago omdat het de landbouwer erkenning geeft voor zijn / haar inspanningen. Echter dient wel een wildgroei aan infoborden te worden vermeden, en moet gezorgd worden voor onderhoud en een herkenbare vormgeving.

Een **label of certificaat** voor maatschappelijke inspanningen is minder aangewezen: er is al een overvloed aan labels en het zorgt vaak voor extra kosten en druk (monitoring, controle, certificering). Koppeling aan **GLB-steun** is bovendien weinig realistisch door vaste regelgeving, en regionale labels kunnen ongelijkheden tussen WLS-coalities creëren. Richt daarom vooral op **lokale communicatie en promotie** als krachtiger vorm van erkenning.

4.2.2.2 Ontzorging van landbouwers bij de praktische uitrol van maatregelen vergroten

BELEIDSPRINCIPE

Maatregelen worden positiever bevonden wanneer landbouwers **zelf kunnen beslissen** over timing, samenstelling, intensiteit en beheerwijze, binnen de randvoorwaarden. Flexibele invulling van maatregelen, de mogelijkheid om maatregelen te kunnen combineren met andere landbouwactiviteiten zonder productieverlies, en behoud van controle over het resultaat (zowel technisch als financieel), dragen bij aan de zelfbeschikking die hoort bij het ondernemerschap van landbouwers.

Optimalisatieruimte hiervoor zit vooral in de praktische uitrol van maatregelen. De randvoorwaarden van **administratie** en **beheer** worden hierbij als last ervaren door de landbouwers, dus kan **ontzorging** op deze vlakken incentives bieden om maatregelen vlotter te implementeren.

ADVIES B5: Collectief beheer als instrument voor individuele ontzorging

Samenwerkingsverbanden dienen op beleidsniveau te worden ondersteund en efficiënter te worden georganiseerd (minder versnipperd, soepelere beheervoorwaarden, ...). Collectieve organisatie en collectief beheer dienen als volwaardig instrument te worden ingebed in het beleid om individuele werklust, kosten en administratieve drempels voor landbouwers te verlagen én tegelijk de effectiviteit en continuïteit van maatregelen te verhogen. Dit kan in het bijzonder gericht worden op maatregelen waar beheerlast én afstemming vandaag een rem vormen, zoals erosiedammen/-stroken, bufferstroken, beheer van KLE, en ingrijpende watermaatregelen zoals stuwen en peilgestuurde drainage.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten:

Dit gaat voor alle duidelijkheid over collectief beheer, niet over collectieve contracten. Collectieve beheervormen zijn vooral zinvol waar individueel beheer **niet rendabel** of **niet effectief** is, zoals weidevogelbeheer, erosiebeheerstroken/-infrastructuur, bufferstroken, KLE-beheer, en het plaatsen en beheren van stuwen. Een concreet voorbeeld is weidevogel-beheer in Aubroek¹², waar een groepsaankpak de slaagkans verhoogt en beheerafstemming haalbaar maakt. Ook agrobeheergroepen zijn hier eigenlijk al een goed voorbeeld van; vraag is dan eerder hoe men dit kan opschalen.

Niet elke maatregel leent zich even goed voor samenwerking, bv. waterpeilbeheer door de verschillen in teelten en kalenders. Daarom is maatwerk nodig: collectief waar mogelijk, met duidelijke afspraken over taken, timing en ingrijpen bij uitzonderlijke omstandigheden. De meerwaarde van collectieven ligt vooral in ontzorging via een **structureel gefinancierde coördinator**, omdat landbouwers zelf vaak tijd en kennis missen en projectmatige ondersteuning te onzeker is. Vertrouwen, inspraak en continuïteit zijn daarbij cruciaal, zeker bij ingrepen zoals stuwen waar landbouwers controle willen behouden. Daarnaast zijn beleidsaanpassingen nodig om gedeeld beheer juridisch en administratief mogelijk te maken, met een **lichte maar formele organisatievorm** die rechtszekerheid biedt zonder een drempel te vormen.

Collectieve zelforganisatie kan m.a.w. structureel mogelijk gemaakt worden via drie sporen:

- 1) Een duidelijk **kader voor collectieve overeenkomsten**, met gestandaardiseerde administratieve modaliteiten (onafhankelijk van het type overeenkomst).
- 2) Keuzemogelijkheden voor landbouwers: **zelf uitvoeren**, **collectief organiseren** of **uitbesteden**. Samenwerking moet een reële ontzorgingsoptie zijn, geen verplichting.
 - a. Bij collectieve beheervormen (bv. agrobeheergroepen) kunnen zowel uitvoering als administratie verdeeld en geoptimaliseerd worden tussen naburige landbouwers, met mogelijkheden voor circulaire valorisatie van beheerresten.
 - b. **Boerennatuur, regionale landschappen of lokale besturen** kunnen beheer uitvoeren binnen vooraf afgesproken modaliteiten (bv. via BO of ecoregeling).

¹² [Weidevogelbescherming Aubroek - Boerennatuur](#)

- Ten slotte: collectief beheer dient ook economisch, logistiek en administratief aantrekkelijk te worden gemaakt door **gerichte collectieve investeringssteun** mogelijk te maken (bv. voor specifieke machines of lokale verwerking / valorisatie van beheerresten), en door de ondersteuning over verschillende overheden en fondsen heen te **ontsnippen** zodat collectieven vlot kunnen organiseren, plannen en aanvragen.

ADVIES B6: Administratieve complexiteit verlagen door 'only-once' en ensembledenken

Landbouwers ervaren vandaag drempels bij het opzetten van WLS-maatregelen, gerelateerd aan de complexiteit van aanvraagprocedures, de administratieve last bij de aanvraag en de versnippering van instrumenten en aanvraagmogelijkheden. Een administratieve vereenvoudiging kan drempel verlagend werken en voorkomen dat landbouwers liever niets ondernemen – uit onzekerheid over voorwaarden of mogelijke fouten – dan maatregelen nemen die mogelijk niet conform zijn.

Vereenvoudiging is daarom aangewezen via complementaire sporen:

1) Ontzorgen van procedures en stroomlijnen van administratieve basisprocessen volgens het 'only-once' principe, om de administratieve last en complexiteit van aanvraagprocedures niet bij de landbouwers te leggen.

a) Landbouwers leveren gegevens één keer aan en die informatie wordt hergebruikt over instrumenten (BO, ER, VLIF, ...) en loketten (VLM, ALV, ...) heen. Dit vraagt een geïntegreerd en uniform "landbouwloket" waarin bestaande platformen automatisch aan elkaar gekoppeld worden.

b) Naast zo'n technische vereenvoudiging hebben landbouwers vooral ook nood aan ontzorging, iemand die het proces vertaalt, onzekerheden wegneemt en helpt bij het maken van keuzes. Daarom moet het only-once-principe ook organisatorisch worden ingevuld, bv. via één onafhankelijke coördinator of loketfunctie die administratieve stappen bundelt.

2) Faciliteren van 'ensembledenken' via doelgerichte thematische maatregelpakketten, om de versnippering van instrumenten en de daaruitvolgende onzekerheid / schrik voor fouten te verminderen.

a) In eerste instantie kunnen vergunningsaspecten worden gecomprimeerd en gebundeld: per maatregeltipe een overzicht van benodigde vergunningen en de mogelijkheid om aanvragen te bundelen in één dossier / procedure. Waar de risico's beperkt zijn, is vereenvoudiging of vrijstelling aangewezen (bv. voor kleinschalige ingrepen), zodat implementatie niet strandt op procedurele complexiteit. Vooral bij stuwen, peilgestuurde drainage en subirrigatie is dit essentieel.

b) Vervolgens kan de inhoudelijke logica van de maatregelen bevattelijk worden door een verschuiving naar thematische bundeling in doelgerichte maatregelpakketten (bv. "droogte & water", "erosie & bodem", "koolstof & houtige elementen", ...). Belangrijk is dat deze pakketten over instrumenten heen geactiveerd kunnen worden (VLIF, ecoregelingen, beheerovereenkomsten, erosiebesluit, ...), zodat een landbouwer een coherent pakket kan selecteren dat als één dossier wordt aangevraagd, opgevolgd en uitbetaald.

c) Het ensembledenken staat of valt met begeleiding: digitale pakketten volstaan niet. Landbouwers kennen veel maatregelen onvoldoende, en de lokale randvoorwaarden (bodem, erosierisico, hydrologie, gebiedsdoelen) bepalen welke combinatie echt zinvol is. Daarom moet een pakketaanpak inhoudelijk onderbouwd zijn: sommige combinaties lijken logisch, maar het is niet altijd duidelijk welke elkaar versterken of tegenwerken.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten

Vb. fragmentatie tussen instrumenten: **Agrilens** is nuttige app voor informatie (waterlopen, gebiedstype, fosfaatklasse), maar kan tegelijk een drempel vormen bij maatregelen zoals stalmesttoediening.

Vb. administratieve last: een vrij eenvoudige ingreep als een **erosiedam** kan administratief zwaar aanvoelen omdat er drie verschillende financieringssystemen zijn; daar kunnen procedures en controles worden gestroomlijnd.

Belangrijke ambitie voor een vereenvoudiging van de administratie is het inbouwen **van stabiliteit en rechtszekerheid**: er is rechtszekerheid nodig dat vrijwillige maatregelen niet onbedoeld leiden tot nadelige gevolgen op andere domeinen (bv. bijkomende restricties door neveneffecten zoals de vestiging van een beschermde soort), en dat ongewenste statuutwijzigingen na uitvoering worden voorkomen (bv. vrees dat grasbufferstroken later als permanent grasland worden beschouwd of dat rechten verloren gaan). Een terugkerend referentiepunt voor rechtszekerheid is het pleidooi voor een statuut zoals "**tijdelijke natuur**"¹³: landbouwers realiseren sneller maatregelen wanneer ze weten dat een tijdelijke inrichting niet automatisch tot permanente beperkingen leidt.

Voor het ensemblembleden zijn er meerdere praktijkcombinaties die illustreren hoe inhoudelijke logica en administratieve bundeling elkaar kunnen versterken.

- In Noord-West-Vlaanderen wordt koolstofopbouw aantrekkelijk door het te koppelen aan **knotbeheer**, waarbij **houtsnippers** van knotwilgen dienen als organisch materiaal en twee vergoedingslijnen elkaar versterken.
- In de Velpevallei werkt erosiebestrijding met **houtkanten** sterker in combinatie met een **grasstrook/dijk** of bredere houtkanten, en kan **niet-kerende bodembewerking** gecombineerd worden met direct inzaaien.
- In Getestreek en Groene Noordrand blijken **grasstroken** sterker wanneer ze gecombineerd worden met een **hakseldam** bij intensere neerslag, vaak samen met houtige elementen.
- In Maasvallei en Kempenbroek wordt **peilgestuurde drainage** onderzocht, al dan niet met één of meerdere **stuwen**, en wordt gewerkt met compost uit houtige én groene biomassa. In graslanden kan **botanisch beheer** gecombineerd worden met stuwen en verhoogde waterstanden als samenhangend pakket.

Deze voorbeelden tonen het potentieel van maatregelcombinaties, maar ook de lacune: sommige combinaties zijn op het terrein logisch, terwijl ze administratief nog niet goed samen kunnen (bv. combinaties tussen BO en VLIF) of de combinatieregels onvoldoende duidelijk zijn. Dit bevestigt de nood aan een screening van VLIF en afweging welke ER, BO of AMKM hieraan gekoppeld kan worden of elkaar kunnen versterken en zo de administratie te stroomlijnen.

- Voor het ensemblembleden zijn er meerdere praktijkcombinaties die illustreren hoe inhoudelijke logica en administratieve bundeling elkaar kunnen versterken.
- In Noord-West-Vlaanderen wordt koolstofopbouw aantrekkelijk door het te koppelen aan **knotbeheer**, waarbij **houtsnippers** van knotwilgen dienen als organisch materiaal en twee vergoedingslijnen elkaar versterken.
 - In de Velpevallei werkt erosiebestrijding met **houtkanten** sterker in combinatie met een **grasstrook/dijk** of bredere houtkanten, en kan **niet-kerende bodembewerking** gecombineerd worden met direct inzaaien.
 - In Getestreek en Groene Noordrand blijken **grasstroken** sterker wanneer ze gecombineerd worden met een **hakseldam** bij intensere neerslag, vaak samen met houtige elementen.
 - In Maasvallei en Kempenbroek wordt **peilgestuurde drainage** onderzocht, al dan niet met één of meerdere **stuwen**, en wordt gewerkt met compost uit houtige én groene biomassa. In graslanden kan **botanisch beheer** gecombineerd worden met stuwen en verhoogde waterstanden als samenhangend pakket.
- Deze voorbeelden tonen het potentieel van maatregelcombinaties, maar ook de lacune: sommige combinaties zijn op het terrein logisch, terwijl ze administratief nog niet goed samen kunnen (bv. combinaties tussen BO en VLIF) of de combinatieregels onvoldoende duidelijk zijn. Dit bevestigt de nood aan een screening van VLIF en afweging welke ER, BO of AMKM hieraan gekoppeld kan worden of elkaar kunnen versterken en zo de administratie te stroomlijnen.

Voor het ensemblembleden zijn er meerdere praktijkcombinaties die illustreren hoe inhoudelijke logica en administratieve bundeling elkaar kunnen versterken.

- In Noord-West-Vlaanderen wordt koolstofopbouw aantrekkelijk door het te koppelen aan **knotbeheer**, waarbij **houtsnippers** van knotwilgen dienen als organisch materiaal en twee vergoedingslijnen elkaar versterken.
- In de Velpevallei werkt erosiebestrijding met **houtkanten** sterker in combinatie met een **grasstrook/dijk** of bredere houtkanten, en kan **niet-kerende bodembewerking** gecombineerd worden met direct inzaaien.
- In Getestreek en Groene Noordrand blijken **grasstroken** sterker wanneer ze gecombineerd worden met een **hakseldam** bij intensere neerslag, vaak samen met houtige elementen.
- In Maasvallei en Kempenbroek wordt **peilgestuurde drainage** onderzocht, al dan niet met één of meerdere **stuwen**, en wordt gewerkt met compost uit houtige én groene biomassa. In graslanden kan **botanisch beheer** gecombineerd worden met stuwen en verhoogde waterstanden als samenhangend pakket.

Deze voorbeelden tonen het potentieel van maatregelcombinaties, maar ook de lacune: sommige combinaties zijn op het terrein logisch, terwijl ze administratief nog niet goed samen kunnen (bv. combinaties tussen BO en VLIF) of de combinatieregels onvoldoende duidelijk zijn. Dit bevestigt de nood aan een screening van VLIF en afweging welke ER, BO of AMKM hieraan gekoppeld kan worden of elkaar kunnen versterken en zo de administratie te stroomlijnen.

4.2.2.3 De maatregelen beter inbedden in de bedrijfseconomische logica

BELEIDSPRINCIPE

De landbouwer is zaakvoerder van een landbouwbedrijf. Duurzame maatregelen en bijkomende taken of verantwoordelijkheden dienen dan ook aan te sluiten bij de bedrijfslogica van landbouwers. Daarbij is het essentieel om **valorisatie en afzetmogelijkheden van reststromen of nieuwe producten** in de keten te versterken. Deze benadering verhoogt de (kosten-)efficiëntie, stimuleert innovatie en ondersteunt landbouwers in hun transitie naar duurzamere bedrijfsmodellen. Op basis hiervan kan een **transparante, dynamische en waardegerichte vergoeding** voor maatregelen worden bepaald.

ADVIES B7: Reststromen verbinden met valorisatiemogelijkheden

Er zijn amper incentives die specifiek rekening houden met de valorisatie van 'nieuwe' producten of beheerresten van maatregelen. De nood aan een afzetmarkt en een bijhorend wettelijk kader is cruciaal, maar staat los van de beoogde maatregelen die er wel mee te maken hebben. Voor maatregelen zoals maaibeheer of alternatieve (bv. natte) teelten is beschikbaarheid van een afzetmarkt nochtans een belangrijk aandachtspunt. In deze speelt innovatie een belangrijke rol.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten:

Vanuit de landbouw zijn er voldoende incentives om rond nieuwe teelten aan de slag te gaan, maar het afzetten van deze teelten is veel moeilijker. Compost is een gekend voorbeeld, de tegenstelling grondstof-afvalstof remt een opschaling van compost als schakel tussen snoeiafval en voedingsstof. Een andere reden voor de matige interesse is de vrees voor ongewenste zaden (bv. knolcyperus, doornappel...) of plastics in bv. compost. Nieuwe afzetmarkten hier rond opzetten en in leven houden is niet eenvoudig, maar biedt wel veel kansen. Hierin ligt een belangrijke rol voor het praktijkonderzoek; niet enkel voor het verkennen van nieuwe markten of nieuwe processen te testen, maar ook om processen van bestaande valorisatietechnieken te optimaliseren, zoals de knelpunten om houtsnippers eerst als strooisel te gebruiken in stallen en die vervolgens op de akkers uit te rijden. Van belang is vooral om hierdoor risico's beter te kunnen inschatten, zodat landbouwers met gerust geweten reststromen kunnen valoriseren.

Andere voorbeelden zijn afzetmarkten voor luzerne en meerjarige teelten, bv. door samenwerking met lokale vee- of paardenhouders, of benutten van maaisel na beheer door het op akkers te blazen of te composteren (dan kunnen bv. houtsnippers ook op deze manier verwerkt worden), of te gebruiken als mulch om licht kiemende onkruidzaden te onderdrukken.

ADVIES B8: Transparante, dynamische en resultaatgerichte vergoeding voorzien

De vergoedingsstructuur voor duurzame landbouwmaatregelen dient transparant, voorspelbaar en performant te zijn en gebaseerd te zijn op drie aspecten:

- i) Vertrekkend van een helder **onderbouwde** kostengrondslag (opbrengstverlies, extra arbeid, materiaalkosten, ... cfr. kosten-baten-analyse);
- ii) Landbouwers **rechtszekerheid** geven door de afgesproken vergoeding te garanderen gedurende de looptijd van het engagement, en;
- iii) Tegelijk dynamisch bijsturen via periodieke herziening en een **getrapt systeem** (basisvergoeding + top-ups) dat deelname en meer impact stimuleert.

Daarnaast kan worden ingezet op **performantie**, zodat middelen gericht worden ingezet op maatregelen met aantoonbare meerwaarde.

Belang volgens landbouwbegeleiders:

HEEL ONBELANGRIJK

HEEL BELANGRIJK

Aandachtspunten:

Begeleiders benadrukken: **transparantie én garantie** zijn doorslaggevend.

- **Transparantie** moet “correct” zijn: landbouwers willen kunnen begrijpen waarom een vergoeding is wat ze is, en snel kunnen inschatten of een maatregel rendabel is. Als die rendabiliteit ontbreekt, kunnen ze dit met argumenten terugkoppelen zodat tarieven herzien worden. Bij twijfel hierrond is transparantie essentieel voor vertrouwen.
- **Garantie over de contractduur** is een kernvoorwaarde. Landbouwers maken een kosten-batenafweging; tussentijdse verlagingen door externe wijzigingen (regelgeving, doelstellingen, ...) ondermijnen vertrouwen, zeker bij experimentele maatregelen. “Dynamisch” mag dus niet betekenen: voortdurend aanpassen tijdens lopende verbintenissen, maar eerder **periodieke herziening tussen programmaperiodes**, met voldoende lange termijnperspectieven. Ook **instandhouding** en beheer (zoals koolstofbehoud of stuwbeheer) moeten vergoed worden, niet enkel de aanleg of opstart.

Een werkbare oplossing is een **getrapt beloningsmodel** binnen duidelijke grenzen: een basis-vergoeding (kosten / inkomensderving) met top-ups voor aantoonbare extra inspanning of hogere effectkans (langer, groter, collectief, gecombineerd). Studies rond **agro-ecologie**¹³ kunnen hiervoor dienen als referentie. Bv. een variabele vergoeding voor bufferstroken afhankelijk van de duur en dimensionering (breedte / omvang) werkt zowel eerlijker als motiverender. Anderzijds: resultaat gebonden vergoedingen kunnen landbouwers afschrikken omdat succes niet volledig in hun handen ligt (weer, bodem, hydrologie). Daarom is een gegarandeerde basisvergoeding aangewezen.

Als extra waarderende bonussen juridisch moeilijk liggen, kan men dit (deels) realiseren via **publiek-private combinaties** (bv. klimaatfondsen, carbon credits), zolang transparantie en integriteit geborgd zijn. Bv. carbon farming illustreert hoe publieke steun (bv. ecoregelingen) gecombineerd kan worden met koolstofkredieten om een meer waarderende vergoeding te benaderen, binnen de grenzen van Europese overcompensatieregels.

¹³ Zie o.m. [Op weg naar een Vlaams beleid dat inzet op agro-ecologie: verkenning van buitenlandse voorbeelden en uitwerking van hefbomen voor Vlaanderen - Hogeschool Gent - Onderzoeksprojecten](#)

4.2.3 Aanbevelingen voor individuele maatregelen per doelcluster

4.2.3.1 Doelcluster: Sturing van water

Voor de resultaten uit de gesprekken met landbouwers en de groepssessies op de netwerkmomenten, zie § **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.** en de resultatenbijlage.

4.2.3.1.1 Stuwen

AANBEVELINGEN

- Er dienen meer mogelijkheden voor het beheer van de stuwen **door de landbouwers zelf** te worden voorzien, bv. via een eenvoudige standaardovereenkomst met de waterbeheerder (rollen, aansprakelijkheid, toegang, beheer), zeker waar de beheerder de provincie of polders & watering is.
- Er kan gewerkt worden met **gebiedsafspraken i.p.v. perceelslogica**, omdat stuwen stroomop- en afwaartse effecten hebben. Een collectieve regeling (wie bedient wanneer) kan burenbetrouwen temperen.
- Er kan ingezet worden op **beheerregels doorheen het jaar** en een **noodprotocol** bij piekbuien.
- Een **administratief vereenvoudiging** is nodig, bv. duidelijke afspraken over vergoedingen en uniforme instapvoorwaarden met gestandaardiseerd aanvraagdossier (incl. technische fiche).
- **Wantrouwen** dient te worden **ontmijnd met duidelijke communicatie**, vooral over mogelijke neveneffecten zoals grachtkaart/teeltvrije stroken en de relatie met natuur.
- **Effecten en correct beheer** kunnen **zichtbaar** worden gemaakt via monitoring en demonstraties, en gekoppeld aan praktische begeleiding (incl. seizoensbeheer). Dat kan tegelijk overtuigen en wateroverlast-risico's reduceren.
- **Vroegtijdige afstemming met VMM/ANB/polders & watering** in het planproces moet worden gefaciliteerd (vooroverleg, gedeelde gebiedsvisie), om adviesrondes te versnellen en landbouw-natuurconflicten te vermijden.

4.2.3.1.2 Peilgestuurde drainage

AANBEVELINGEN

- Er dient breed gecommuniceerd te worden over de (verplichte) **perceelgeschiktheids- / potentiekaart** (naar analogie met stuwpotentiekaarten) die aangeeft waar PGD technisch kansrijk is, waar twijfel groot is en waar het weinig effect zal hebben (zie ook OP-PEIL studie¹⁴). Zo kan steun gericht worden ingezet en kunnen verwachtingen beter worden gemanaged.
- Er dient toegewerkt te worden naar een **eenvoudiger en uniformer aanvraagproces** (één loket, standaarddossier, duidelijke instapvoorwaarden), zodat de administratieve last minder vaak zwaarder doorweegt dan de verwachte baten.
- Er dienen **expliciete afspraken** gemaakt te worden met ANB over **omvorming van klassieke drainage naar PGD**, zeker in VEN/kwetsbare context: wanneer kan het zonder uitgebreide beoordeling, wanneer is die wel nodig, en welke randvoorwaarden (bv. peilvensters, beheerplan, monitoring) maken het haalbaar.

4.2.3.1.3 Subirrigatie

AANBEVELINGEN

- Er kan gewerkt worden met een **gecombineerde potentiekaart**: (1) perceelgeschiktheid (zoals bij PGD) én (2) nabijheid/haalbaarheid van een geschikte waterbron. Dit kan helpen om projecten te richten op locaties met reële slaagkans.
- Er kunnen duidelijke **criteria en richtlijnen** uitgewerkt worden voor **“geschikte waterbronnen”** (kwaliteit, continuïteit, volumes, risico's) zodat sneller duidelijk is wanneer subirrigatie beter is dan alternatieve

¹⁴ [OP PEIL eindrapport-4.pdf](#)

- Er kan sterker ingezet worden op **demonstratie en begeleiding** (technisch ontwerp, beheer, onderhoud) zodat landbouwers de maatregel correct leren gebruiken en verwachtingen realistischer worden, zeker in gebieden waar de techniek nog weinig gekend is. Dit geldt tevens voor de andere maatregelen.

De overige maatregelen (grachtenbeheer, verondiepen / dempen van grachten, tracéverlegging, ...) zijn te weinig besproken om gedegen uitspraken over te kunnen doen.

De maatregelen die waterbuffering en -infiltratie tot doel hebben (bufferbekkens, infiltratiepoelen, helofytengracht, ...) werden te weinig besproken om gedegen uitspraken over te kunnen doen.

Voor de resultaten uit de gesprekken met landbouwers en de groepssessies op de netwerkmomenten, zie bijlage.

- Voor de ER bufferstroken diende de voorwaarde dat het **aangrenzende perceel** ook in gebruik is herbekeken worden; dit is anno 2026 geen voorwaarde in de nieuwe ER beschermingsstroken.
- Er kan meer gewerkt worden met **“doelgerichte” bufferstroken** i.p.v. uniforme breedtes: variabel waar het effect groot is (risicoranden, afstromingslijnen, natte zones) en minder waar het weinig bijdraagt. Dit kan grondverlies beperken en draagvlak verhogen.
- Er kan **meer flexibiliteit** voorzien worden in vorm en invulling: ook “moeilijke hoekjes”, vergeten stukjes, natte stroken of alternatieve mengsels kunnen erkend worden als buffer, zolang de functie (filter/buffering/biodiversiteit) gehaald wordt.
- De **vergoeding** kan sterker aansluiten op **reële kosten** en opportuniteitsverlies: hogere steun voor brede stroken of percelen met hoge opbrengstwaarde, én expliciete compensatie voor beheerlast (maaien/klepelen, bereikbaarheid).
- Er kan een praktisch **beheer- en afzetkader voor maaisel** uitgewerkt worden (toegelaten gebruik en verwerking of collectieve afvoer), zodat “beheerresten” minder als verliespost aanvoelen.
- Het kan nuttig zijn om regels en controles te **vereenvoudigen**: werk met robuuste, haalbare criteria (bv. minimum bodembedekking/vegetatiekwaliteit) en verminder sanctioneringsrisico bij gedeeltelijke mislukking door weersomstandigheden.

Niet-kerende bodemwerking (NKB) werd het vaakst genoemd als maatregel die voordelen biedt voor waterretentie, bodemstructuur en koolstofopslag. Landbouwers staan hier overwegend positief tegenover, maar vragen technische begeleiding¹⁵ en demonstraties. Voor de resultaten uit de gesprekken met landbouwers en de groepssessies op de netwerkmomenten, zie bijlage.

Inspiratie kan o.m. gevonden worden in: [Water Wijs - Stappenplan bodem](#)

Aanbevelingen

- **Versterken van technische adviesketen ("A tot Z flow"):** Landbouwers ervaren een kenniskloof bij de overstap van ploegen naar NKB. Beleid kan hierop inspelen door niet alleen adviseurs extra bij te scholen, maar ook **loonwerkers en machineverkopers** te betrekken, alsook voorbeeld-landbouwers. Het doel is dat de landbouwer op cruciale momenten (perceelkeuze, vochtigheidsgraad, machine-instelling) kan terugvallen op gespecialiseerde begeleiding op maat.
 - **Demo- en proefvelden uitvoeren**, met ondersteuning van proefcentra: Het is belangrijk te laten zien hoe het moet gebeuren, om alle machines en hun werking tentoon te stellen, en alle landbouwers en loonwerkers hierbij alles laten verkennen. Dit kan met behulp van toelichtingen door adviseurs (bv. Stefaan Muijtjens, Robrecht Winnepenninckx...)
 - **NKB als eerste keuze / goed principe hanteren in gebiedsgerichte projecten:** zie bv. het landschapspark Vlaamse Ardennen, waarbij NKB (informerende, machinerie opzetten...) als actie is opgenomen in het operationeel plan. De focus dient daarbij niet enkel op NKB te liggen, maar op bodemkwaliteit in het algemeen, bv. door groenbedekkers, directe inzaai, sporadisch ploegen... (in LSP Vlaamse Ardennen bv. door houtsnippers).
- Kritieke overgangsfase faciliteren:** De eerste vijf jaar van NKB kenmerken zich vaak door lagere stikstof-mineralisatie en hogere onkruiddruk. Om te voorkomen dat landbouwers vroegtijdig afhaken, is nodig:
- **Financiële ondersteuning;**
 - Voor het opvangen van tijdelijk opbrengstverlies, wat momenteel door ecoregelingen wordt voorzien. Landbouwers geven aan dat deze steun onvoldoende is en dikwijls ook mislopen wordt op rode en paarse (erosiegevoelige) percelen omdat het daar onder conditionaliteit valt.
 - Voor investering in de benodigde gespecialiseerde apparatuur, wat momenteel via VLIF is voorzien (voor directe inzaai worden machines pas aangeraden na de overgangsfase, als de bodem in betere conditie is). Er is VLIF steun voor systemen zoals voor schijveneggen en machines voor mechanische onkruidbestrijding. Echter: machinefabrikanten weten dat die subsidies bestaan, wat soms voor scheve prijsverhoudingen kan zorgen. Zulke machines gemakkelijker in groep of tweedehands kunnen aankopen, kan bijgevolg ook stimulerend werken om NKB toe te passen.
 - **Proactief onderzoek** naar onkruidbeheersing zonder glyfosaat binnen NKB-systemen. Enkel mechanische onkruidbestrijding werkt niet altijd even goed, en bv. een spotsprayer is veelbelovend maar duur en dus voor een kleine landbouwer eerder onhaalbaar.

4.2.3.3.3 Erosiedammen en -geulen

Erosiedammen werden effectief bevonden, vooral in samenwerking met erosiecoördinatoren. Beheer en onderhoud zijn echter struikelblokken. Voor de resultaten uit de gesprekken met landbouwers en de groepssessies op de netwerkmomenten, zie bijlage.

AANBEVELINGEN

- **Beheer kan via collectieve structuren worden ontzorgd:** Het beheer van erosiedammen (slib ruimen, onkruidbeheer) wordt momenteel als onduidelijk en complex ervaren, zeker bij betrokkenheid van meerdere partners. Vaak belooft de gemeente of provincie het beheer op zich te nemen om landbouwers te overtuigen. Aan het instrument / vergunning dient echter een eenduidig, waar mogelijk collectief beheerplan te worden gekoppeld, om individuele landbouwers te ontlasten en de duurzaamheid van de infrastructuur op lange termijn te garanderen.
- **Hiërarchie van maatregelen hanteren, met brongerichte maatregelen voorop en effectgerichte end-of-pipe in tweede instantie:** Landbouwers geven de voorkeur aan bronmaatregelen (zoals groenbedekkers en NKB) boven dammen, omdat deze de bodemkwaliteit verbeteren zonder areaalverlies. Desondanks worden deze niet veel toegepast. Mogelijks kunnen erosiedammen pas worden ingezet als sluitstuk i.p.v. als startpunt: stimuleer eerst brongerichte maatregelen over de volledige helling. Erosiedammen fungeren dan als noodoplossing wanneer brongerichte maatregelen toch tekort zouden schieten.

////////////////////////////////////

- **Ruimte-efficiënte alternatieve faciliteiten:** Erosiepoelen stuiten op weerstand door permanent ruimteverlies. Alternatieven die minder ruimte innemen of een economische nevenfunctie hebben kunnen daarom beter worden gestimuleerd. Denk aan:
 - **Houtsnipperwallen of swales:** Minder ingrijpend in het landschap, al is voor swales nog onderzoek nodig naar de inpasbaarheid in versnipperde percelen.
 - **Productief kruidenrijk grasland:** Dit kan dienen als diepwortelende "rustteelt" die zowel erosie tegengaat als een economisch rendement (voer) biedt voor veehouders of gemengde bedrijven.
- **Dammen loskoppelen van (tijdelijk) grondgebruik:** De effectiviteit van erosiebestrijding wordt vaak ondermijnd door de korte termijn van seizoenspachten en het feit dat niet alle risicovolle percelen (paars/rood) in de verzamelaanvraag zijn opgenomen. Er is hierdoor nood aan beleidsinstrumenten die erosiebestrijding loskoppelen van de jaarlijkse teeltkeuze of tijdelijke gebruikers. De verantwoordelijkheid voor de "helling-aanpak" moet grensoverschrijdend zijn tussen verschillende eigenaars en gebruikers, zodat een systeem lager op de helling niet onklaar wordt gemaakt door de bedrijfsvoering hogerop. Dit wordt normaliter beschreven in de gemeentelijke erosiebestrijdingsplannen, maar dient ook de landbouwers te bereiken. Hier zit komt ook een niet onbelangrijk spanningsveld / evenwichtsoefening bij kijken; landbouwers willen dat problemen stroomopwaarts worden aangepakt, maar behouden anderzijds ook zelf graag het vrijwilligheidsprincipe.

Bij klimaatrobuuste landbouwtechnieken gaat het vooral om teelten; aspecten als groene gevels of duurzamere landbouwinfrastructuur zijn zelden bevraagd geweest. Daarbij zijn mengteelten (maïs-boon), éénjarige eiwitteelten, en productief kruidenrijk grasland de meest genoemde interessante teelten.

Klimaatrobuuste teelten (incl. eenjarige en meerjarige ecoteelten) werden over het algemeen positief bevonden door landbouwers. Voor de resultaten uit de gesprekken met landbouwers en de groepssessies op de netwerkmomenten, zie resultatenbijlage.

- **Lokaal kennis- en meetprogramma:** De onzekerheid in opbrengst en wisselende kwaliteit kan worden verholpen door regionale demo's en monitoring (droog/nat jaar) te koppelen aan praktische teeltfiches en begeleiding, zodat de leercurve en onzekerheid over exacte productiebehoeften daalt. De voordelen (diepe beworteling, droogteresistentie, bodembedekking tegen erosie, bodemleven, ...) kunnen daarbij als kerncriteria worden gehanteerd.
- **Flexibele, perceelsgerichte inzet** (ruimte winnen zonder areaaldruk): Vaak is beperkte ruimte op het bouwland nodig voor klassieke teelten (bv. maïs). De jaarlijkse herziening maakt klimaatrobuuste teelten echter geschikt voor rotatie en 'wisselpercelen'. Deze kunnen gestuurd worden naar percelen waar de meerwaarde het grootst is (natte of moeilijk bewerkbare percelen; erosiegevoelige plekken). Bovendien kunnen klimaatrobuuste teelten ook ter vervanging van klassieke teelten worden ingezet, bv. graskruiden i.p.v. gras, sorghum i.p.v. maïs, veldbonen, ...
- **Afzet en valorisatie organiseren** (van afzet nodig naar verdienmodel): het 'afzetprobleem' voor het gras kan verholpen worden door lokale afnamekanalen/contracten en coöperatieve verwerking te stimuleren, zodat meerjarige ecoteelten en kruidenrijke systemen economisch logisch worden (eigen eiwitbron, veevoeder, ook voor schapen). Dit kan gecombineerd met erkenning van besparingen die landbouwers noemen bij eiwitteelten (minder aankopen, minder mest nodig, teelt mag geoogst worden) in de businesscase en ondersteuning.

Over mechanische onkruidbestrijding werd o.a. vermeld dat het een dure investering is zonder recht VLIJF-steun als loonwerker. Overige maatregelen werden onvoldoende bevraagd om gedegen uitspraken over te doen.

4.2.3.5.2 Blijvend grasland

Grasland werd vooral positief bevonden omwille van de eenvoudige toepasbaarheid (bv. ook elk jaar opnieuw af te sluiten), maar landbouwers zijn ook terughoudend omwille van lagere opbrengsten en risico om ‘reservegronden’ te verliezen. Voor de resultaten uit de gesprekken met landbouwers en de groepsessies op de netwerkmomenten, zie bijlage.

AANBEVELINGEN

- **Betere vergoeding per hectare:** de lagere opbrengst t.o.v. akkerbouw kan opgevangen worden met een hogere, stabiele premie die koolstofopslag en biodiversiteit verrekent, met een extra opslag voor natte percelen en voor lokaal rundvoer (gras).
- **Flexibiliteit rond scheuren en blijvend grasland:** de grootste drempel ("stel dat het toch nodig is" en schrik voor strengere regels) dient te worden weggenomen met een duidelijk, voorspelbaar scheurkader en een keuze tussen jaarlijks (keuzevrijheid behouden) en meerjarig (zekerheid).

////////////////////////////////////

4.3 C – Lerend Netwerk

De WLS-coalities zijn afzonderlijke gebieden met in se gelijkaardige problematieken en doelstellingen. De gebiedsgerichte benadering met lokale coalitieleden is belangrijk, maar **onderlinge uitwisseling** en kennisdeling kan zeer zinvol zijn i.f.v. een efficiëntere aanpak over de verschillende gebieden heen, en als toetsing voor de landbouwbegeleiders die gezamenlijk knelpunten aanhalen en aanbevelingen formuleren ter oplossing hiervan.

4.3.1 Spoor 1 – Integrale coördinatie van landbouwbegeleiding

De integrale coördinatie heeft tot doel de verschillende landbouwbegeleidingstrajecten te stroomlijnen wat betreft verslaggeving, om zo op gestandaardiseerde wijze de nodige informatie te verzamelen voor beleidsadvisering. Dit gebeurt aan de hand van **templating** voor rapportering, administratieve en inhoudelijke **opvolging**, en door te fungeren als een centraal **aanspreekpunt**.

4.3.1.1 Templates voor rapportage

Veel landbouwbegeleiders gaven op de netwerkmomenten en in afzonderlijke communicatie aan dat verslaggeving voor de coördinatieopdracht bijkomend is aan hun taakstelling / rapportering voor de coalitie. De templates werden voorzien om dit te kunnen vereenvoudigen, maar werd door sommigen ook net als drempel ervaren; zij maken bv. het startverslag liever op eigen wijze op, of ontbreken elementen van info om de rapporteringsmatrix volledig in te vullen. Wat betreft de rapporteringsmatrix werd soms vernoemd dat deze niet op maat van de begeleidingsopdracht was, en deze pas later in het opdrachtverloop in beeld kwam, waardoor verslagen die al op maat van de coalities waren gemaakt vertaald moesten worden richting de matrix. Ook sommige coalities vonden de matrix voor hun opdracht minder evident en eisten andere documenten op maat. Begeleiders ervoeren bijgevolg een zware rapporteringsdruk. Na samenvoeging van de matrices en het tonen van de resultaten hieruit werd het nut van de rapporteringsmatrix voor de meeste landbouwbegeleiders wel duidelijk.

Templating achterwege laten lijkt niet aan de orde: vanuit het oogpunt van de coördinatie van de verschillende trajecten is standaardisering van de infoverzameling door templating nl. zeer nuttig gebleken. De samenvoeging van de rapporteringsmatrices tot één centrale 'database' is hier een goed voorbeeld van. Anderzijds is er veel info verzameld rond bv. bedrijfskenmerken die bij samenvoeging niet verder zijn verwerkt in de analyse van de maatregelen. Dit draagt bij aan de rapporteringsdruk zonder dat de relevantie hiervan duidelijk is voor de rapporterende begeleiders. Er dient daarom onderzocht te worden hoe een goed **evenwicht in detailniveau** van templating gevonden kan worden, zodat de templates voldoende zinvolle informatie verzamelen zonder te detaillistisch te zijn en toch voldoende vrijheidsgraden voor eigen invulling bieden.

ADVIES

Templates voor rapportering worden als zinvol ervaren voor het coördineren van de verschillende begeleidingsopdrachten, maar wordt door de individuele begeleider soms als onnodige bijkomende administratieve last ervaren. Er dient daarom aandacht te gaan naar:

- i) De **reden voor rapportering** via templating duidelijk communiceren, met name waarom de template nuttiger is dan individuele verslaggeving. Het kwantitatieve aspect (bv. dat er 350 landbouwer-maatregel combinaties waren) is hier een goed argument voor.
- ii) De template zelf dient **beperkt** te blijven tot info die relevant is voor analyse in functie van de beleidsaanbevelingen, om de rapporteringsdruk niet onnodig hoog te maken. Daarnaast zijn **invullijsten** handige tools om de informatie snel en gecategoriseerd in te vullen, al dienen deze lijsten dan wel volledig en doordacht te zijn. Er dient ook steeds ruimte te zijn voor nuanceren of toelichting door de begeleider.
- iii) Om de administratieve last te beperken of althans mee te rekenen, dient bij aanvang van de begeleidingsopdracht (bestek/offerte) **voldoende tijd** te worden gerekend voor de rapportering. Hierbij kunnen gedeelde winsten worden gezocht met de **rapportering** door de begeleider **aan de coalitie**, die sowieso moet gebeuren; een rapporteringstemplate kan een houvast bieden van het minimum dat per begeleidingstraject in beeld gebracht moet worden.

4.3.2 Spoor 2 – Lerend Netwerk voor kennisdeling

Het kennisnetwerk tussen de landbouwbegeleiders stimuleert uitwisseling, inspireert, en formuleert beleidsaanbevelingen. Dit netwerk rapporteert en koppelt terug naar de aangesloten partners binnen het netwerk om tijdens het traject geleerde kennis verder mee te nemen in volgende open ruimte trajecten en in het beleid.

4.3.2.1 Te onderzoeken thema's en prioriteiten

Bij aanvang van de opdracht (NM1) werd de focus van het Lerend Netwerk in samenspraak met de deelnemende landbouwbegeleiders bepaald. De **thema's** die hierbij naar voren werden geschoven om middels het Lerend Netwerk te verkennen, waren:

- De **transitie** naar klimaatrobuuste landbouw: waarbij de ecologische doelstellingen ingang moeten vinden binnen de economische landbouwlogica. Zie ter inspiratie o.a. een studie vanuit het Agentschap LV over transitiepaden¹⁶, die kijkt hoe de landbouwer zich kan aanpassen: tijd, middelen, maar ook drive is hierbij cruciaal.
- Adviseren over de **bedrijfsvoering**: te vertrekken vanuit het verdienmodel van een landbouwbedrijf en hoe daar steunmaatregelen kunnen inpassen of welke impact deze hierop hebben.
- Wat betreft **maatregelen** zijn degene waar nog de meeste vragen rond zijn de interessantste om te onderzoeken, bv. ecologische poelen / infiltratiezones en nieuwe teelten. Bv. erosie maatregelen zijn ook belangrijk maar staan al langer op de agenda, landbouwers weten reeds wat ze hierrond kunnen doen.

Naast de thema's werden bij aanvang ook de **prioriteit** van het Lerend Netwerk bepaald, deze ligt vnl. in het ondersteunen van de landbouwbegeleiders bij het realiseren van de WLS-gebiedsdoelstellingen op het terrein.

- Die ondersteuning bestaat enerzijds op **operationeel vlak**; m.n. het afwegen van de mogelijke strategieën om de WLS-doelen aan de hand van maatregelen en met behulp van de landbouwers te realiseren op het terrein. Dit zit vervat in de uiteindelijke beleidsadviezen.
- De ondersteuning bestaat anderzijds ook op **relatieve vlak**; m.n. het faciliteren van onderlinge kennisuitwisseling, onder de landbouwbegeleiders maar ook tussen de beleidsmakers en landbouwbegeleiders. Dit is het 'netwerk'-aspect van het Lerend Netwerk. De landbouwbegeleiders worden aangespoord om actief deel te nemen en te interageren binnen het Lerend Netwerk en zo elkaar te stimuleren en te inspireren, en zich gesteund te laten voelen in hun complexe opdracht. De netwerkcoördinator geeft hiervoor insteken om gezamenlijke kennishiaten te beantwoorden. Bedoeling is niet enkel een lerend maar ook een levend netwerk te zijn, met netwerkmomenten waarbij dynamiek en interactie centraal staan.

Wat betreft het relationele vlak werd door de landbouwbegeleiders aangegeven dat de netwerkmomenten een opportune gelegenheid om van elkaar te leren, maar dat dit in de eerste momenten nog ondergeschikt was. Die feedback is meegenomen in de latere netwerkmomenten, waar onderlinge uitwisseling van ervaringen en inzichten rond bv. concrete maatregelen (NM4) en beleidsadviezen (NM5) meer ruimte kreeg dan bv. inspiratie uit externe cases of inhoudelijke voortgang van de coördinatieopdracht.

ADVIES

Een Lerend Netwerk Landbouwbegeleiding heeft tot doel kennis en inzichten te verzamelen én te delen, in functie van doorwerking hiervan in het **beleid** en op het **terrein**. De inhoudelijke focus (bv. welke problematieken belichten, welke maatregelen onderzoeken, welke inspirerende trajecten delen, ...) dient bij de start te worden bepaald, maar kan doorheen de netwerken variëren, op basis van input van de deelnemers. Van belang hierbij is echter dat er voldoende kennis vanuit de landbouwbegeleiders zelf wordt gedeeld, zodat de kennis vanuit de praktijk wordt opgebouwd.

¹⁶ [Eindrapport Groenblauwe business modellen](#)

4.3.2.2 Onderlinge interactie en kennisuitwisseling tussen begeleiders als belangrijkste troef

Binnen de organisaties die de landbouwbegeleiders aanstellen vindt regelmatig intern overleg plaats. Dit heeft echter vaak betrekking op praktische afstemmingen, terwijl specifieke kennisdeling rond de landbouwbegeleidingstrajecten hierbij eerder beperkt blijft. Het Lerend Netwerk is bijgevolg nodig om kennisuitwisseling rond landbouwbegeleiding te stimuleren, niet alleen tussen begeleiders van verschillende onderzoeksorganisaties maar ook **tussen directe collega's**. Deze externe kennisuitwisseling op het Lerend Netwerk biedt kansen om binnen de organisaties door te slijpen, zodat op termijn voldoende kennisopbouw rond landbouwbegeleiding ontstaat binnen elk van de organisaties.

Op elk netwerkmoment worden enkele landbouwbegeleiders verzocht aan de hand van een '**pitch**' de ervaringen en voortgang van hun begeleidingstraject toe te lichten vanuit een bepaalde insteek, bv. rond een specifieke problematiek of maatregel die ze onderzoeken, rond procesmatige struikelblokken, ... Dit geeft elk van hen de kans / opdracht om conclusies over hun traject te trekken en deze ter feedback voor te leggen aan de andere landbouwbegeleiders. Dit is niet enkel relevant voor mogelijke oplossingen in hun werking maar tevens in die van andere landbouwbegeleiders met gelijkaardige problematieken. Zo werden bv. op NM2 (world café) collectief oplossingen geformuleerd en afgewogen voor probleemstellingen van drie concrete trajecten (4, 9 en 12), die evenzeer in andere trajecten relevant kunnen zijn. De landbouwbegeleiders hebben meermaals aangegeven dat dit collectief nadenken over elkaars ervaringen de essentie is van de netwerkmomenten.

In de rapporteringsmatrix werd de mogelijkheid tot evaluatie van het Lerend Netwerk geboden. Ongeveer de helft van de begeleiders heeft hier feedback gegeven, waarbij vnl. gereflecteerd werd over hun begeleidingsopdracht en de waarde ervan voor de kennisopbouw door en voor landbouwers. De evaluatie had ook in mindere mate betrekking op de coördinatie en het Lerend Netwerk an sich. Ook halverwege de opdracht (NM4, juni 2025) werden de landbouwbegeleiders bevraagd rond de goede en minder goede punten van het Lerend Netwerk. De feedback vanuit zowel de rapporterings-matrix als vanop het netwerkmoment is in onderstaande tabel samengevat.

TOP: wat is goed?	TIP: wat kan beter?
Het geeft zicht op waar de anderen mee bezig zijn, geeft achtergrondinfo en meer inzichten.	(Nog) meer ruimte voor discussie, en meer tijd om dieper op iets in te gaan
De informele momenten	Minder herhaling, al is dit onvermijdelijk
Aanhalen van en bewustwording van knelpunten bij WLS	Weten wat er met de input / problemen zal gebeuren
De onderlinge uitwisseling en de pitches van de begeleiders; daardoor merken dat we met de landbouwbegeleiders op dezelfde golflengte zitten.	Een minder vol programma zodat er meer tijd/ruimte is voor diepgang en nog meer getuigenissen door landbouwbegeleiders
Verbondenheid en bevestiging dat het niet alleen bij zichzelf moeilijk is: 'gedeelde smart is halve smart'	Verliezen we de WLS-coördinatoren niet uit het oog? Zij staan ook in voor landbouw-begeleiding.
Waardevolle uitwisseling: zien hoe collega's het aanpakken en herkennen van gelijkaardige problemen.	Verwachtingen/rolopvattingen verschillen (bv. tussen VLM en coalitie), wat het navigeren voor begeleiders moeilijk maakt; externe inzet kan soms inefficiënt aanvoelen t.o.v. interne dossierkennis (nuancering: wél nuttig bij niche-expertise).
Kennisdeling over organisaties heen; hulp van buitenaf nuttig waar interne expertise beperkt is.	

ADVIES

Elk netwerkmoment van het Lerend netwerk dient voldoende tijd en ruimte te voorzien om de landbouwbegeleiders **met elkaar in interactie** te laten gaan, zowel plenair als in meer gerichte groepsdiscussies. Onderlinge kennisuitwisseling rond landbouwbegeleiding wordt als één van de belangrijkste prioriteiten van het lerend netwerk gezien.

4.3.2.3 Meer tijd voor kennisdeling en –verzameling (interactie coördinator en begeleiders)

Op de netwerkmomenten licht de netwerkcoördinator de stand van zaken m.b.t. de coördinatie van de verschillende landbouwbegeleidingstrajecten toe, met vnl. de focus op **inhoudelijke bevindingen van de voorbije periode**. Dit is van belang om de landbouwbegeleider op de hoogte te houden van waarom er rapporteringstaken van hen worden verwacht, en hoe hun input bredere conclusies en aanbevelingen voedt. Zo is minstens een terugblik naar en verwerking van het vorige netwerkmoment nodig, alsook van de aangeleverde verslagen en rapporteringen. De reacties van de landbouwbegeleiders hierop laat de netwerkcoördinator toe om zijn interpretatie van de inhoudelijke verwerking bevestigd te zien of waar nodig bij te sturen.

ADVIES

De interactie tussen netwerkcoördinator en landbouwbegeleiders dient niet louter een unilaterale toelichting of vragenronde te worden. Gegeven de complexiteit en de grote hoeveelheid aan info die op een netwerkmoment wordt uitgewisseld, is terugkoppeling over wat er in voorgaande momenten en in rapportering werd aangegeven noodzakelijk. Dat maakt echter dat voor elk netwerkmoment veel **meer tijd nodig** is dan louter voor de kennisuitwisseling onder de landbouwbegeleiders zelf. Een halve dag is daarbij niet voldoende, zeker gezien er pas elk kwartaal een moment wordt voorzien.

4.3.2.4 Minder focus op externe inspirerende spreker (interactie onderzoeker en begeleiders)

Op elk netwerkmoment wordt een inspirerend figuur, die niet betrokken is bij de landbouwbegeleiding of coördinatieopdracht, gevraagd zijn/haar praktijkervaringen en onderzoeksinzichten te delen die relevant zijn voor, hetzij de taak van landbouwbegeleiding, hetzij maatregelen om de WLS-doelen te realiseren. Doel is om de landbouwbegeleider perspectief en inzichten te bieden m.b.t. zijn/haar eigen werking.

De uitgenodigde sprekers van NM2 en NM3 werden algemeen positief ontvangen door de begeleiders, met de nuance dat de tijdsbesteding misschien te uitgebreid was (mede door de plenaire discussie die hieruit ontstond). Op NM4 bleek dit nog duidelijker een knelpunt; de externe spreker was welkom maar gegeven het beperkte tijdsbestek, werd de agenda hiermee te vol gedrukt. Op de volgende netwerkmomenten is dan ook geen externe spreker meer aan bod gekomen, om ten volle de uitwisseling tussen de begeleiders onderling en tussen de begeleiders, opdrachtgevers en netwerk-coördinator te kunnen faciliteren.

ADVIES

Een **externe spreker** als inspiratie voor een netwerkmoment wordt gewaardeerd, zolang de toelichting relevant is voor het thema van het netwerkmoment, en zolang er voldoende ruimte is voor onderlinge kennisuitwisseling tussen begeleiders en coördinatoren. Inspirerende sprekers blijken vooral relevant in de **beginfasen** van het lerend netwerk, wanneer begeleidingstrajecten ook zelf nog wat hun weg moeten vinden. Naarmate de begeleidingstrajecten vorderen en de netwerkmomenten meer toegespitst zijn op de inzichten hieruit en de concluderende beleidsadviezen, dient er **minder of geen ruimte** voorzien te worden voor inspirerende voorbeeldtrajecten die niet in de algemene opdracht zijn betrokken. Toelichtingen door landbouwbegeleiders over hun traject of een relevant onderzoeksproject zijn dan wel nog zinvol.

5

5.1

5.1.1

Zowel door de landbouwbegeleiders als door beleidsmakers is benadrukt dat **verpersoonlijkte landbouwbegeleiding** een cruciale functie is in het organiseren en uitvoeren van bottom-up gebiedsgerichte projecten. De begeleiding is nodig om landbouwdoelen uit te werken in een gebied, om samen met landbouwers te werken aan een sterk gebied, om landbouwers te adviseren over steunmaatregelen en landbouw- en milieudoelen. Een landbouwbegeleider dient daarom zowel binnen de coalitie als binnen het lokale landbouwlandschap een goede basis te hebben.

Binnen deze opdracht werd die persoonlijke landbouwbegeleiding verzorgd op **projectbasis**, en dus volgens een vooraf bepaalde tijds-, en kostenbesteding, door begeleiders bij (juridisch) **onafhankelijke kenniscentra** (BNVL, praktijkcentra). Daarbij waren er eigenlijk **twee opdrachtgevers**: de coalities om de inhoudelijke uitwerking te bepalen en op te volgen, en de VLM om vnl. administratief aan te rapporteren i.f.v. financiering. Wat soms zorgde voor onduidelijke doelen en / of zware rapporteringslast.

Wat betreft de projectbasis kan in twijfel worden getrokken of dit de beste manier is; landbouwbegeleiding is een project van vertrouwensopbouw, langdurige opvolging en ondersteuning, en met voldoende ruimte voor ad-hoc onderzoek in functie van de wijzigende noden en vragen van de landbouwers. Zowel het aantal voorziene mandagen als de totale tijdspanne van het project werden hiervoor als onvoldoende gezien. Een permanente of althans langdurige **gebiedsgerichte begeleidingsrol** die 'ter beschikking staat' van landbouwers is daarom mogelijks meer aangewezen. Aan deze rol dienen dan wel nog steeds **duidelijke doelen en verwachtingen** te worden gekoppeld, want begeleiders benadrukten het belang hiervan in de gelopen trajecten. Men kan bv. een permanente landbouwbegeleidingsrol aanstellen waarvan de concrete doelen op jaarbasis worden bepaald en geëvalueerd. In plaats van vooraf bepaalde tijdsbesteding, kan een tijdsbesteding in regie of in aantal VTE worden overwogen als alternatief voor continuïteit.

Wat betreft de organisatie waarvan begeleiders worden aangesteld, kan de vraag worden gesteld of bv. de bedrijfsplanners van de VLM deze begeleidingsrol kunnen opnemen. Dan zou hun huidige rol wel moeten worden uitgebreid, zodat ze niet enkel VLM-instrumenten toespitsen op de landbouwbedrijven. Echter, de landbouwbegeleiders van de kenniscentra benadrukken dat hun **onafhankelijke positie** een belangrijk symbolisch voordeel is naar de landbouwer toe. Vanuit hun positie sluiten zij meer aan bij landbouwonderzoek dan bij het uitrollen van landbouwbeleid, waardoor ze ook een brede coördinerende focus kunnen hanteren en eigen technische kennis kunnen inbrengen. Bovendien zijn er trajecten waar de bedrijfsplanners blij waren met de doorstroom van informatie en het feit dat er voorbereide dossiers waren bij het contacteren van landbouwers. Het aanstellen vanuit deze externe organisaties kan m.a.w. als positief worden gezien, maar op praktisch vlak dient er wel nagedacht te worden over de dubbele opdrachtgever (rapporteren aan coalitie of VLM) en de wijze van aanstelling (contracten op projectbasis of in regie).

5.1.2

Om landbouwbegeleiding als dienst structureel op te zetten, is het nodig om te kunnen aantonen dat die dienst ook vruchten afwerpt. Hierbij is onderscheid tussen resultaatsgerichte vs. inspanningsgerichte rapportage relevant; inspanningen (keukentafelgesprekken, onderzoekwerk, interviews, rapportering, ...) werden in de prestatiestaten gerapporteerd, 'resultaten' van de begeleidingsopdracht eerder in de verslagen en rapporteringsmatrix. Door de aard van de begeleidingsopdracht, en omwille van gevalsspecifieke verschillen (lokale context en interesse van

In de meeste trajecten leidde het begeleidingstraject tot een voorstel van maatregelen die goed zouden kunnen werken in het gebied (i.c. ‘resultaten’). Echter is er verder weinig zicht op de effectiviteit wat betreft de realisatie van die maatregelen: voor de meeste trajecten is niet eenduidig in beeld gebracht welke maatregelen concreet werden of zullen worden geïmplementeerd als gevolg van de begeleidingsopdracht. Dit dient binnen de coalitie in een natraject van deze opdracht te worden geëvalueerd om de tastbare resultaten van dit landbouwbegeleidingstraject aan te tonen, al dient hiervoor uiteraard ook de nodige tijdsbesteding en budget te worden voorzien.

5.2 Conclusies voor het beleid rond het instrumentarium

Op het niveau dan de individuele maatregel zijn aanbevelingen geformuleerd voor de binnen deze opdracht meest bevraagde maatregelen, zie hiervoor § 4.2.3. De aanbevelingen hieruit zijn zeer sterk gevoed door wat via de rapportering vanuit de landbouwers naar boven is gekomen als belangrijkste faal- en succesfactoren per maatregel.

Op het niveau van algemene beleidsprincipes zijn adviezen geformuleerd die het inzetbare instrumentarium op globale wijze beogen te verbeteren. Deze spelen in op signalen die uit de opdracht naar boven zijn gekomen betreffende de implementatiedrempels voor landbouwers. Concreet zijn er drie beleidsprincipes bepaald waarop vernieuwingen in het instrumentarium dienen in te zetten:

1. **De effectiviteit van maatregelen beter tastbaar maken onder landbouwers:** dit draagt bij aan de overtuiging dat maatregelen meerwaarde hebben en inpasbaar zijn in de eigen bedrijfsvoering.
2. **Ontzorgingsopties bieden voor beheer en administratie:** dit verlaagt de drempel van praktische bekommernissen voor de uitrol van maatregelen, en stimuleert een groepsaanpak waarin kennisdeling door samenwerking versnelt.
3. **De maatregelen beter inbedden in de bedrijfseconomische logica:** dit biedt incentives om de maatregel niet enkel uit te voeren als 'toegeving' aan duurzaam openruimtebeleid, maar ook als inherent (winstgevend) onderdeel van de bedrijfsvoering te beschouwen.

[illegible]